

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
AVALIKU ÕIGUSE OSAKOND

Jevgeni Belavin

VE NE FÖDERATSIOON EIK-S: SENISED ARENGUTENDENTSID

Magistritöö

Juhendaja
dr. iur. Lauri Mälksoo

Tartu
2017

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Venemaa statistika EIK-s	7
1.1 Venemaa suhtes esitatud avaldused	7
1.2 EIK poolt Venemaa suhtes tehtud sisulised kohtuotsused	9
2. Venemaad puudutavad EIK otsused	12
2.1 Venemaa suhtes tehtud piloot-otsused.....	12
2.1.1 <i>Burdov vs Venemaa (nr 2)</i>	13
2.1.1.1 Otsuse kontekst, sisu ja analüüs	13
2.1.1.2 Tagajärjed	19
2.1.2 <i>Ananyev jt vs Venemaa</i>	20
2.1.2.1 Otsuse kontekst, sisu ja analüüs	20
2.1.2.2 Tagajärjed	31
2.1.3 <i>Gerasimov jt vs Venemaa</i>	31
2.1.3.1 Otsuse kontekst sisu ja analüüs	31
2.1.3.2 Tagajärjed	34
2.2 Mõningad teised olulised EIK otsused seoses Venemaaga.....	34
2.2.1 Venemaa vastu esitatud kaebused seoses Tšetšeenia sõjakäikudega	35
2.2.2 Transnistriaga seotud otsused.....	36
2.2.3 II maailmasõjaga seonduvad kaasused EIK-s	36
2.2.4 Erinevate õiguste rikkumine kriminaalmenetluses.....	37
3. Venemaad konstitutsiooniõiguse ja EIK praktika vastasseis	40
3.1 <i>Markin vs Venemaa</i>	40
3.2 <i>Yukos vs Venemaa</i>	42
3.3 <i>Anchugov ja Gladkov vs Venemaa</i>	47

3.4 Vene Föderatsiooni konstitutsioonikohtu 14. juuli 2015 otsus.....	48
4. Venemaa hetkeseis ning tulevik EIK-s.....	50
4.1 Venemaa olulised probleemid seoses EIÕK-st tulenevate kohustustega	50
4.2 Samasooliste õigused	51
4.3 Venemaa suhtes teiste riikide poolt esitatud kaebused	52
4.4 Venemaa edasine osalemine EN-s	52
Kokkuvõte.....	54
Summary	56
Kasutatud lühendid	59
Kasutatud kirjadus	60
Kasutatud normatiivaktid	61
Kasutatud kohtupraktika	62
Kasutatud muud allikad	64
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	66

Sissejuhatus

Venemaa liitumine EN-ga oli keeruline ja pikaajaline protsess.¹ Venemaa liitus EN-ga hoolimata sellest, et EN-i vastava organi *ad hoc* aruanne jõudis järeldusele, et Venemaa õiguskord ei vastanud enne liitumist EN standarditele, mis on sätestatud EN statuudis ja välja töötatud EIÕK organite poolt. Samale järeldusele jõudis ka toonane Venemaa välisministeeriumi õigusosakonna juht.²

Liitumisele eelnesid mitmed debatid EN-is, mis olid suunatud pigem igale osapoolele liitumisega kaasnevale poliitilisele väärtusele kui inimõiguste kaitse ulatusesele Venemaa õigussüsteemis.³ EN-ga liitumine oli pigem poliitiline samm, kus ilmselt inimõigused ei omanud prioriteetset tähendust. See on ilmne nii debattidest ENPA-s kui ka debattidest Vene riigiduumas, kus kumbki ei nimetanud inimõiguste argumente liitumise motivatsioonina. Inimõigusega seonduvaid argumente toodi enamasti nädetena liitumise vastu.⁴

EN ei võtnud arvesse mitte kehtivat Venemaa õiguskorda vaid Venemaa “valmisolekut” pühenduda tulevastele reformidele pärast EN-ga liitumist ning päras EIÕK-i ratifitseerimist.⁵

Liitumise ajal ennustati, et Venemaa liitumine on murettekitav seoses Strasbourgi seaduse täitmiselega tulevikus, sest *inter alia* arvestades Venemaa kogemuste puudumist seoses inimõiguste kaitsega kohaliku omavalituse tasandil, on tõenäoline, et tekib mitmeid Euroopa inimõiguste seaduste rikkumisi ning neid ei kõrvaldada siseriiklikul tasandil.⁶

Venemaa ühines EN-ga 1996. aastal ning ratifitseeris EIÕK ja selle protokollid 5. mail 1998. aastal.⁷

¹ H. Keller ja A.S.Sweet (eds.). *A Europe of Rights: the Impact of the ECHR on National Legal Systems*. Oxford University Press, 2008, lk 603.

² A. Burkov. *The European Convention on Human Rights and fundamental freedoms in Central and Eastern Europe*. Eleven International Publishing, 2012, lk 425.

³ M. Janis. *Russia and the “legality” of Strasbourg Law*. *European Journal of International Law*, 1997, lk 93.

⁴ Viide 2, lk 426.

⁵ Samas.

⁶ Viide 3, lk 98.

⁷ Viide 1, lk-d 603-608.

Alates Venemaa liitumisest EIÕK-ga tekkis neil, kelle üle oli Venemaal pädevus, pöörduda iga EIÕK rikkumise puhul EIK-i ning mis veel olulisem, saada õiguskaitset siseriikliku õigussüsteemi siseselt, tuginedes EIÕK-ga võimaldatatud garantiidele siseriiklike kohtute ees.

Antud magistritöös analüüsitakse Venemaa seniseid arengutendentse EIK-s ning põgusalt ka seda, millised võiksid olla tulevased arengud Venemaa puhul EIK-s. See on ka töö üldiseks eesmärgiks. Sellest tulenevalt on uurimisküsimuseks, millist mõju on avaldanud EIK Venemaale seoses EIÕK-st tulenevate inimõiguste ja põhivabaduste kaitsmise kohustusega ja milliseid mõjusid võiks EIK avaldada tulevikus.

Magistriöö võib jaotada kolmeks osaks.

Esimeses osas tuuakse välja Venemaad puudutav statistika ning antakse sellele hinnang ja tehakse järeldused. Samuti esitatakse valik Venemaad puudutavatest EIK otsustest. Eelkõige tulevad kõne alla kolm EIK poolt Venemaa suhtes tehtud piloot-otsust, sest nendest nähtuvad kõige selgemini Venemaa seadusandluse puudujäägid mastaapsel tasemel. Detailselt käsitletakse ka iga piloot-otsuse aluseid, demonstreerimaks, milline Venemaa ametivõimude käitumine ning millised siseriiklikud seadusesätted on põhjustanud olukorra, kus EIK-sse laekub suurel hulgal ühe ja sama sisuga avaldusi. Lisaks käsitletakse ka mõningaid muid EIK otsuseid, mis on sarnaselt piloot-otsustega olulised, loomaks terviklikku kuvandit inimõiguste ja põhivabaduste olukorrast Venemaal.

Teises osas on esitatud ülevaade VFKK ning Venemaa konstitutsiooniõiguse ja EIK ning EIÕK-st tulenevate inimõiguste ja põhivabaduste vahekorrast. Tuuakse välja asjassepuutuvad EIK otsused, mis seda vahekorda mõjutasid või võisid mõjutada ning milline on selle vahekorra hetkeolukord.

Kolmandas osas esitatakse käesolevaks hetkeks EIK-s päevakorras olevad olulised küsimused seoses Venemaa poolse EIÕK-st tulenevate kohustuste täitmisega. Selles osas tulevad vaatluse alla mõningad käesoleval ajal Venemaa suhtes EIK-s menetluses olevad avaldused ning nendes

esitatud kaebused seoses Venemaa poolt EIÕK-st tulenevate kohstuste rikkumisega. Samuti teoretiseeritakse, milline võiks olla Venemaa edasine roll EN-is konventsiooniosalisena.

Töös kasutatakse enamasti analüüsivat meetodit. Allikateks on eelkõige EIK poolt tehtud Venemaad puudutavad otsused, Venemaal kehtivad õigusaktid ning Venemaa ja EIK-ga seotud asjassepuutuv õiguslane kirjandus.

1. Venemaa statistika EIK-s

1.1. Venemaa suhtes esitatud avaldused

Alates Venemaa ühinemisest Euroopa Nõukoguga 1996. aastal ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni ja selle protokollidega liitumisest 5. mail 1998. aastal, millega Venemaa allutas ennast Strasbourgi asuva EIK pädevusse⁸, on 2016. aasta seisuga Venemaa vastu esitatud 140 731 avaldust. Nendest 133 087 avalduse suhtes tehti otsused, millest omakorda 129 694 avaldust kuulutati vastuvõetamaks või kõrvaldati läbivaadatavate asjade nimekirjast ning 3 393 avalduse puhul jõuti sisulise kohtuotsuseni.⁹

Venemaa, kui riik, kelle vastu on EIK-sse 2016. aasta seisuga esitatud kõige rohem avaldusi (140 731) edastab olulisel määral EIK statistika kohaselt teisel positsioonil olevat Ukrainat, kelle vastu esitatud avalduste arv (85 228) paigutab ta EIK statistika järgi teisele positsioonile.¹⁰ Vahe tuleb veelgi rohkem esile vaadates EIK-le esitatud avalduste suhtes tehtud otsuste arvu, kus Venemaa vastu esitatud avalduste suhtes tehtud otsuseid (133 087) on sisuliselt kaks korda rohkem kui Ukraina suhtes (67 101). Seejuures on oluline aga see, et avalduste arv, mille puhul jõuti Venemaa suhtes sisulise kohtuotsuseni (3 393), on mõneti väiksem, kui Ukraina vastu esitatud avalduste puhul (4 931), ning selles järjestuses paigutub Venemaa Ukraina ja Türgi järel kolmandale positsioonile.¹¹

Venemaa vastu esitatavate avalduste arvu suuruse põhjendamisel on kindlasti oma osa ka Venemaa rahvaarvul. See on pea kaks korda suurem kui ükskõik millisel teisel EIK pädevuse alla kuuluval Euroopa Nõukogu liikmesriigil.

Avalduste rohkust võib näha ka teatud ulatuses positiivse asjaoluna, kuna see võiks justkui tähendada, et Venemaal on inimestele võimaldatud head tingimused pöörduda vajadusel EIK poole. Pelgalt avalduste arvu järgi oleks sellist oletust teha siiski liialt ennatlik, sest kuigi võrreldes teiste EIK pädevusse kuuluvate liikmesriikidega on Venemaa vastu esitatavate avalduste arv suur, ei tähenda see, et neid ei võiks olla veelgi rohkem, kui Venemaal oleks astunud samme

⁸ L. Mälksoo. Venemaa käsitletud rahvusvahelisest õigusest. Kirjastus Tartu Ülikool, lk 268.

⁹ Overview 1959-2016 ECHR, lk 5. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592016_ENG.pdf

¹⁰ Samas, lk 6

¹¹ Samas, lk 5.

võimaldamaks inimestele vajadusel võimalikult lihtsalt ja kiirelt EIK poole pöörduda.

Kõige olulisem ja tõsisem järeldus, mida Venemaa vastu esitatud avalduste arvu suuruselt võiks teha on see, et inimesed tunnevad, et nende põhiõigusi ja –vabadusi on rikutud, ning nad pöörduvad sellest tulenevalt EIK poole. Oluline on aga ka märkida, et suurem osa EIK-sse Venemaa vastu esitatud avaldustest (129 694) on 2016. aasta seisuga tunnistatud vastuvõetamatuks või eemaldatud menetlusest.¹²

EIK kuulutab avalduse vastuvõetamatuks juhul, kui esineb mõni EIÕK artiklis 35 toodud kriteeriumitest. Artikkel 35 kohaselt võib EIK asja käsitada ainult pärast seda, kui kõik siseriiklikud õiguste kaitse võimalused on ammendatud, vastavalt rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud normidele ning kuue kuu jooksul pärast lõpliku otsuse tegemist.¹³ Samuti ei vaata EIK läbi ühtegi EIÕK artikkel 34 alusel esitatud individuaalavaldust, mis on anonüümne või on sisuliselt sama EIK poolt juba läbivaadatuga või on juba esitatud läbivaatamiseks muu rahvusvahelise uurimis- või lahendamisprotseduuri raames ja ei sisalda uut olulist asjassepuutuvat informatsiooni.¹⁴ Täiendavalt tunnistab EIK vastuvõetamatuks artikli 34 järgi esitatud avalduse, mida ta peab kokkusobimatuks konventsiooni või selle juurde kuuluvate protokollide sätetega, selgelt põhjendamatuks või kaebeõiguse kuritarvituseks.¹⁵

EIK võib avalduse menetlusest eemaldada EIÕK artikkel 37 alusel, kui avalduse esitaja ei kavatse jääda oma avalduse juurde, kui asi on lahendatud või kui EIK teeb kindlaks mis tahes muu põhjuse, mille tõttu avalduse menetlemise jätkamine ei ole õigustatud.¹⁶

Enamikel juhtudel Venemaa vastu esitatud avalduste puhul on EIK leidnud, et need tuleb kuulutada EIÕK artikli 35 alusel vastuvõetamatuks või need artikkel 37 alusel menetlusest eemaldada. Olulisel kohal analüüsimeks Venemaa senist arengutendentsi EIK-s on seega need avaldused, mille suhtes on jõutud sisulise kohtuotsuseni.

1.2. EIK poolt Venemaa suhtes tehtud sisulised kohtuotsused

¹² Samas, lk 5

¹³ EIÕK artikkel 35, punkt 1

¹⁴ EIÕK artikkel 35, punkt 2

¹⁵ EIÕK artikkel 35, punkt 3.

¹⁶ EIÕK artikkel 37, punkt 1,

Kokku on EIK Venemaa suhtes teinud 2016. aasta seisuga 1 948 otsust, millest 1 834 otsuses leiti vähemalt ühe EIÕK ja selle protokollide artikli rikkumine.¹⁷ Erinevus Venemaa vastu EIK-sse esitatud avalduste arvu ja Venemaa suhtes tehtud kohtuotsuste vahel seisneb selles, et juhul kui see on võimalik, võib EIK menetlusökonomilistest kaalutlustest tulenevalt erinevad avaldused vajadusel ühendada ning nende suhtes teha ühe ühise kohtuotsuse.

EIK on 2016. aasta seisuga Venemaa suhtes tehtud kohtuotsustes leidnud järgnevad rikkumised:

Tabel nr 1 - EIK otsused, milles on leitud Venemaa poolne EIÕK ja selle protokollide artiklite rikkumine (2016. aasta seisuga) ¹⁸	
EIÕK või selle protokollide artikkel	EIK poolt leitud rikkumiste arv
Artikkel 2	
- õigus elule	270
- töhuga uurimise puudumine	298
Artikkel 3	
- piinamise keeld	50
- ebainimlik või alandav kohtlemine	612
- töhuga uurimise puudumine	165
- tingimuslikud rikkumised (andmed alates 2013. aastast)	24
Artikkel 4	
- orjuse ja sunniviisilise töötamise keeld	1
Artikkel 5	
- õigus isikuvabadusele ja -puutumatusse	816
Artikkel 6	
- õigus õiglasele kohtumenetlusele	715
- kohtumeneltuse mõistliku aja rikkumine	193
- jõustamata jätmine	85
Artikkel 7	
- karistamine seaduse alusel	1
Artikkel 8	
- õigus era- ja perekonnaelu austamisele	149
Artikkel 9	
- mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus	9
Artikkel 10	
- sõnavabadus	31
Artikkel 11	
- kogunemiste ja ühingute moodustamise vabadus	20
Artikkel 13	
- õigus tõhusale õiguskaitsevahendile	440
Artikkel 14	
- diskrimineerimise keelamine	11

¹⁷ Viide 9, lk 9.

¹⁸ Samas.

Protokoll 1, artikkel 1	
- vara kaitse	548
Protokoll 1, artikkel 2	
- õigus haridusele	2
Protokoll 1, artikkel 3	
- õigus vabadele valimistele	4
Protokoll 7, artikkel 4	
- teistkordse kohtumõistmise ja karistamise keelamine	3
Konventsiooni teised artiklid	118

EIK on kõige enam tuvastanud Venemaa poolseid rikkumisi EIÕK-i artiklist 5 tuleneva õiguse isikuvabaduse ja –puutumatus rikkumise suhtes. Samuti on EIK leidnud suure arvu rikkumisi artiklist 6 tuleneva õiguse õiglase kohtumenetluse suhtes, artiklist 3 tuleneva ebainimliku või alandava kohtlemise suhtes, protokoll 1 artiklist 1 tuleneva vara kaitse suhtes ning artiklist 2 tuleneva õiguse elule ja tõhusa uurimise puudumise suhtes.

EIÕK-i ja selle protokollidest tulenevate artiklite rikkumiste osas on Venemaa küllaltki sarnane EIK-s olevale üldpildile – 40,32% kõigist EIK poolt tuvastatud rikkumistest seondub EIÕK-i artiklist 6 tulenevate rikkumistega, millest 17,35% rikkumistest on seotud õiglase kohtumenetlusega. 12,86% kõigist EIK poolt tuvastatud rikkumistest on seotud artikliga 5, 11,93% protokoll 1 artiklist 1 tulenevate rikkumistega ning 10,71% artiklist 3 tuleneva rikkumisega.¹⁹ Venemaa poolt EIK-s tuvastatud kõige sagedasemad rikkumised ei erine seega oluliselt kõigist EIK poolt tuvastatud rikkumistest. Küll on aga oluline sealjuures arvestada sellega, et ka Venemaa osaga on statistika koostamisel arvestatud ning olles üks riikidest, kelle vastu kõige enam EIK-sse pöördutakse, on Venemaal suur mõju EIK üldstatistikale.

Venemaaga seonduvad kohtuotsused moodustavad 2016. aasta seisuga 9,95% kõigist EIK poolt tehtud kohtuotsustest alates EIK loomisest 1959. aastal. Venemaad edastavad Türgi ja Itaalia, kellega seonduvad kohtuotsused moodustavad vastavalt 16,70% ja 12,01% kõigist EIK poolt tehtud kohtuotsustest.²⁰ Sealjuures on oluline märkida, et Türgi on olnud Euroopa Nõukogu liige alates 13. aprillist 1950²¹ ja ratifitseeris EIÕK-i 1954. aastal.²² Itaalia on Euroopa Nõukogu

¹⁹ Samas, lk 6.

²⁰ Samas, lk 3.

²¹ Turkey: country profile. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.echr.coe.int/Documents/CP_Turkey_ENG.pdf

²² Samas.

asutajaliige, kuuludes sellesse alates 5. maist 1949²³, ja ratifitseeris EIÕK-i 1955. aastal.²⁴ Venemaa on olnud EIK jurisdiktsiooni all märkimisväärselt lühemat aega kui Türgi ja Itaalia, kuid Venemaa suhtes tehtud kohtuotsused moodustavad siiski väga olulise osa kõigist EIK poolt tehtud kohtuotsustest.

²³ Italy: country profile. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.echr.coe.int/Documents/CP_Italy_ENG.pdf

²⁴ Samas.

2. Venemaad puudutavad EIK otsused

Käesolevas alapeatükis analüüsitakse seda, milline on olnud alates Venemaa kuulumisest EIK pädevusse erinevate EIK poolt tehtud Venemaad puudutavate otsuste sisu, milliseid järeldusi neist on võimalik teha ehk millise pildi need tekitavad inimõiguste olukorrast Venemaal, ning kas ja kuidas EIK otsused on avaldanud mõju Venemaa seadusandlusele ning õiguspraktikale.

Nimetatud eesmärgi täitmiseks tulevad eelkõige vaatluse alla Venemaaga seonduvad piloot-otsused. Käesolevaks ajaks on neid kolm: *Burdov vs Venemaa (nr 2)*, *Ananyev jt vs Venemaa* ning *Gerasimov jt vs Venemaa*.

Samuti käsitletakse neid otsuseid, millel on olnud, mis kirjeldavad seniseid Venemaa arengutendenste EIK-s ning mille kaudu on võimalik saada aimu inimõiguste ja põhivabaduste seisukorrast Venemaal.

2.1. Venemaa suhtes tehtud piloot-otsused

EIK täiendas 21. veebruaril 2011 oma Kohtureegleid²⁵ reeglina 64, mis läbi kodifitseeriti praktikas juba kasutusel olevat korda, kus teatud tingimustel EIK rakendas talle esitatud avalduse alusel piloot-otsuse protseduuri. Nimetatud protseduuri rakendamiseks peab esitatud avaldusest ilmnenud, et vastavas konventsiooniosalises riigis on olemas läbiv ja süstemaatiline probleem või mingi muu väärtalitus, mis on põhjustanud või võib põhjustada sarnaste avalduste esitamise hulga suurenemise.²⁶

Piloot-otsuse protseduuri eesmärkideks on aidata EIÕK ratifitseerinud riikidel lahendada läbivaid ja süstemaatilisi probleeme siseriiklikul tasandil, pakkuda kiiremat hüvitist puudutatud isikutele ning aidada EIK-l hallata oma töökoormust tõhusamalt ja hoolikamalt, vähendades mitmete sarnaste juhtumite arvu, mida tuleb detailselt uurida.

Tulenevalt piloot-otsuse olemusest kirjeldatakse detailselt ka otsuste aluseks olevaid faktilisi asjaolusid ning siseriiklikku seadusandlust, sest analoogsed olukorrad ning EIK-le esitatud suur hulk avaldusi olid tingitud samadest puudustest.

²⁵ EIK Kohtureeglid, Strasbourg.

²⁶ Samas, reegel 64, 1. punkt.

2.1.1. *Burdov vs Venemaa (nr 2)*

2.1.1.1. Otsuse kontekst, sisu ja analüüs

EIK tegi esimese Venemaal puudutava kohtuotsuse *Burdov vs Venemaa* 07. mail 2002. aastal.²⁷ Kohtuasja juured ulatusid aga märksa kaugemale Nõukogu Liidu aega ning olid seotud Tšernobõli tuumakatastroofiga. A. Burdov oli üles kutsutud sõjaväe poolt Tšernobõli piirkonda perioodil 01. oktoobrist 1986 kuni 11. jaanuarini 1987 osalema hädaoperatsioonis seonduvalt tuumakatastroofiga ning selle tulemusena puutus ta ulatuslikult kokku radioaktiivse kiirgusega. 1991. aastal mõisteti A. Burdovile välja kompensatsioon pärast seda, kui tema kehva tervise ja osalemise vahel Tšernobõli tuumakatastroofiga seonduvas hädaoperatsioonis leiti põhjuslik seos.²⁸

Kohalike ametivõimude rahapuuduse tõttu ei suudetud A. Burdovi ees kohustusi täita, seda ei olnud võimalik teha samal põhjusel ka täitemenetluse abiga. Samuti pikendas protsessi siseriiklikul tasandil teostavate kompensatsiooni maksmiseks kohustatud riigi haldusorganite vahetumine.²⁹ 2001. aasta märtsis maksti A. Burdovile võlgneta summa, kuid ta leidis, et tema ees ei ole jätkuvalt kõiki rahalisi kohustusi täidetud.³⁰

EIK leidis, et riigipoolne rahapuudus ei õigusta edukast kohtumenetlusest tuleneva kasu saamata jätmist A. Burdovi poolt ning aastatepikkune raha tasumisega venitamisega on rikutud Euroopa põhiõiguste ja –vabaduste konventsiooni artikkel 6 punkti 1.³¹

Täiendavalt leidis EIK, et Venemaa on rikkunud ka EIÕK 1. protokolli artiklit 1 sellega, et ei võimaldanud A. Burdovil saada raha, mille saamiseks ta oli õigustatud, ning see oli tõlgendatav kui õiguse oma omandit segamatult kasutada rikkumine.³²

Samuti mõistis EIK A. Burdovi kasuks välja mittevaralise kahju suuruses 3000 USD tuginedes EIÕK artiklile 41.³³

²⁷ EIKo 07.05.2002, 59498/00, *Burdov vs Venemaa*.

²⁸ Samas, § 7.

²⁹ Samas, § 9-20.

³⁰ Samas, § 28.

³¹ Samas, § 33-38.

³² Samas, § 39-42.

³³ Samas, § 44-47.

A. Burdovi kohtuotsus on oluline pelgalt juba selle asjaolu tõttu, et see oli kõige esimene kohtuotsus, milles EIK tuvastas Venemaa poolse EIÕK-i rikkumise. EIK andis Venemaale selgelt märku sellest, et Venemaa õigussüsteemis ning teatud piirkonna haldusorganite töökorralduses leidub inimõiguste ja põhivabaduste aspektist vaadatuna puudjääke, mistõttu oli EIK-l alust kinnitada, et Venemaa on oma kodaniku õigusi rikkunud. A. Burdovi kasuks tehtud EIK otsus demonstreeris, et Venemaa kodanikel on võimalik oma õiguste kaitseks vaadata siseriiklikutest kohtutest ka kaugemale ning saavutada seal enda jaoks positiivne tulemus.

Pärast seda, kui EIK edastas oma otsuse *Burdov vs Venemaa* EIÕK artikkel 47 alusel ministrite komiteele³⁴, palus see Venemaal anda ülevaate sellest, milliseid meetmeid nimetatud otsuse järel rakendati. Vastavalt ministrite komitee resolutsioonile astus Venemaa mitmeid samme, juhindudes EIK poolt leitud rikkumistest. Venemaa kinnitas, et kompensatsioonide väljamaksmiseks kohustatud asutused täidavad siseriiklike kohtute poolt tehtud vastavaid otsuseid kompensatsioonide tasumiseks. Samuti maksis Venemaa mitmeid sadu rublasid kompensatsioone isikutele, kes nagu A. Burdov, olid selleks õigustatud osalemise eest Tšernobõli tuumakatastroofi järgses operatsioonis ning täiendas oma eelarve väljatöötamise protsessi, et see võimaldaks kokkuvõttes väljastada sotsiaalkindlustusasutustele rohkem vahendeid. Täiendavalt tegi VFKK lahendi, milles viitas *inter alia* EIK poolt *Burdov vs Venemaa* otsusele ning selle tagajärjel tunnistati põhiseadusevastaseks varasemalt kehtinud Tšernobõli operatsioonis osalenute kompenseerimist reguleeriv seadus ja võeti vastu uus seadus, kus hüvitiste summa kalkuleerimine oli paremini välja töötatud. Lisaks kõigele sellele kinnitas Venemaa, et EIK otsust *Burdov vs Venemaa* on levitatud mitmetes Vene õigusajakirjades ning Interneti vahendusel ja on seega nii avalikkusele kui ka erinevatele organitele lihtsasti kättesaadav.³⁵

Tuginedes Venemaa kinnitustele, saab kokkuvõtlikult asuda seisukohale, et EIK otsus asjas *Burdov vs Venemaa* avaldas olulist mõju nii teatud osale Venemaa õigussüsteemist kui ka spetsiifilisele osale sotsiaalhüvitiste valdkonnast.

Võrreldes EIK lahendiga *Burdov vs Venemaa* kujunes aga veelgi olulisemaks hilisem, EIK poolt 15. jaanuaril 2009 tehtud otsus *Burdov vs Venemaa (nr 2)*, kus avaldajaks oli taas A. Burdov.³⁶

³⁴ EIÕK artikkel 47 alusel kontrollib ministrite komitee jõustunud sisuliste otsuste täitmist.

³⁵ EIKo 15.01.2009, 33509/04, *Burdov vs Venemaa (nr 2)*, § 10.

³⁶ Samas.

Tegemist oli esimese EIK piloot-otsusega Venemaa suhtes. Kuigi tulenevalt ainuüksi piloot-otsuse protseduuri rakendamise faktist on võimalik järeldada, et sarnastel alustel esitatud avaldusi oli EIK-s veelgi, valiti piloot-otsuseks just A. Burdovi vastav avaldus, mis oli kahtlemata sümboolseks käik.

A.Burdov avaldas, et jätkuvalt on probleemne sotsiaalhüvitiste väljamaksmine, kuna siseriiklike kohtute poolt tema kasuks tehtud otsuseid ei täideta ega jõustata vastavalt seadusele tähtaegselt - täitmine toimub liiga hilja ning makstavate sotsiaalhüvitiste suurus ei vasta tema kasuks väljamõistetud summale. A.Burdov pöördus vastavates küsimustes ka erinevate riigiasutuste poole, muu hulgas ka rahadusministeeriumi, prokuröri ja kohtutäituri poole, kes ei ilmutanud vajalikku hoolt ning ei astunud vajalikke samme.³⁷

EIK pidi sisuliselt otsustama, kas A. Burdovi kasuks siseriiklike kohtute poolt tehtud otsuste hilinenud jõustamisega rikuti EIÕK-d.³⁸ EIK leidis, et kolme siseriikliku otsuse puhul, kus möödunud aeg otsuse tegemisest kuni selle täieliku täitmiseni oli vastavalt kaks aastat ja üks kuu, kaks aastat ja kümme kuud ning üks aasta ja kolm kuud, oli tegemist EIÕK-i artikkel 6 rikkumisega. Kahe kohtuotsuse puhul, kus möödunud aeg otsuse tegemise ja selle täitmise vahel oli vastvalt kuus ja kolm kuud, EIK EIÕK artikkel 6 rikkumist ei tuvastanud.³⁹

Kuigi A. Burdov sellele ei viidanud, otsustas EIK iseseisvalt uurida ka seda, kas Venemaa võis olla rikkunud EIÕK artiklist 13 tulenevat õigust tõhusale õiguskaitsevahendile, sest sellele viidatakse sageli teistes EIK-sse Venemaa vastu esitatud avaldustes, milles tuginetakse samuti ka siseriiklike kohtute poolt tehtut otsuste mittejõustamisele või hilinenud jõustamisele.⁴⁰

Venemaa viitas mitmele siseriiklikule seadusenormile ja kohtulahendile ning asus seisukohale, et Venemaa on kasutusele võtnud mitmeid abivahendeid, mis tagavad EIÕK artikkel 13 täitmise. Eelkõige juhtis Venemaa tähelepanu sellele, et Venemaa põhiseadus⁴¹ võimaldab kõigile kohtuliku kaitset ning õiguse vaidlustada riigi tegevust või tegevusetust kohtus. Sellega seonudvalt

³⁷ Samas, § 51.

³⁸ Samas, § 62.

³⁹ Samas, § 71-88.

⁴⁰ Samas, § 89.

⁴¹ Конституция Российской Федерации, 12.12.1993.

on tulenevalt seadusest nr 4866-1⁴² ja tsiviilmenetluse koodeksi⁴³ 25. peatükist võimalik siseriiklikel kohtutel riigi tegevus või tegevusetus hukka mõista, mis omakorda võimaldab isikutel nõuda kahju ning kriminaalmenetluse algatamist tulenevalt kriminaalkoodeksi⁴⁴ artiklist 315 juhul, kui leiab aset kohtuotsuste täitmisega viivitamine. Täiendavalt selgitas Venemaa, et tsiviilmenetluse koodeksi 59. peatükk annab aluseid nõudmaks nii varalisi kui mittevaralisi hüvitisi kohtuotsuste täitmisega viivitamise korral. Venemaa viitas ka tsiviilmenetluse koodeksi artiklike 208, mis võimaldab indekseerida kohtu poolt väljamõistetud summasid, ning tsiviilkoodeksi artiklile 395, mis võimaldab nõuda viivist ja ka lisakompensatsiooni täiendava varalise kahju eest, mis tuleneb kohtuotsuse hilinenud täitmisest.⁴⁵

EIK leidis, et seadusnormid, mis on mõeldud ennetavate õiguskaitsevahenditena, ei ole efektiivsed. Kohtutäituritel puudub õigus sundida riiki täita kohtuotsust, kuna kohtutäituritele ei ole antud õigust arestida riigile kuuluvat pangakontot, mis ei ole ette nähtud spetsiifiliselt vaidluste lahendamiseks.⁴⁶ Seega kui vaidluste lahendamiseks mõeldud arvelduskontol ei ole rahalisi vahendeid, ei saa kohtutäitur arestida riigi või selle haldusorgani mingit teist kontot, kus leiduvad kohtuotsuse täitmiseks vajalikud rahalised vahendid.

Venemaa poolt viidatud tsiviilmenetluse koodeksi 25. peatüki osas asus EIK seisukohale, et selle alusel esitatud kohtulik kaebus seoses asutuse tegevusetusega tooks endaga kaasa vaid deklaratiivse kohtuotsuse, mis kordaks juba esimesest kohtuotsusest tulenevat riigi kohustust tasuda võlgnevus. Sellele deklaratiivsele otsusele tuginemine ei võimaldaks avaldajal jõuda lähemale tema poolt soovitud sihile ehk tema kasuks tehtud kohtuotsuse täitmiseni.⁴⁷

EIK ei välistanud, et tuginemine kriminaalkoodeksi artiklile 315 kui sunnimeetmete ei motiveeriks muutma kohtuotsuse täitmisega viivitavate ametivõimude suhtumist. Praktikas ei ole EIK selle rakendamise efektiivsust aga tuvastanud. Hoolimata sellest, et A. Burdov pöördus ka prokuratuuri, ei astunud nimetatud kriminaalkoodeksi normi alusel mingeid samme.⁴⁸

⁴² „Закон об обжаловании в суд действий и решений, нарушающих права и свободы граждан”, 27.04.1993, N 4866-1.

⁴³ "Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации" 14.11.2002, N 138-ФЗ.

⁴⁴ "Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации", 18.12.2001, N 174-ФЗ.

⁴⁵ Viide 35, §-d 90-95.

⁴⁶ Samas, § 101.

⁴⁷ Samas, § 103.

⁴⁸ Samas, § 104.

EIK leidis, et Venemaa poolt näidatena esitatud siseriiklikes kohtuotsustes varalise kompensatsiooniga seonduva tsiviilmenetluse koodeksi artikkel 395 kohaldamine ei ole piisav tõendamaks selle efektiivust ning selles osas ei ole võimalik jaatada ühese ja laiaulatusliku siseriikliku kohtupraktika olemasolu. Samuti pidi tõdema EIK, et kuigi tsiviilmenetluse koodeksi artiklist 208 tulenevat kohtuotsusega väljamõistetud rahasumma indekseerimist rakendatakse, ei maksta selle alusel arvestatud hüvitist ikkagi õigeaegselt, millega seatakse küsimärgi alla selle õiguskaitsevahendi rakendamise efektiivsus praktikas. Ainuüksi tsiviilmenetluse koodeksi artikkel 208 rakendamine ei too endaga aga kaasa hüvitamist piisavas ulatuses, kuna see arvestab vaid selle kahjuga, mis tekkis tulenevalt inflatsioonist.⁴⁹

Venemaa poolt viidatud tsiviilmenetluse koodeksi 59. peatükist tuleneva võimaliku mittevaralise kahju hüvitamise osas olukorras, kus leiab aset siseriikliku kohtuotsuse mittetäitmine, leidis EIK, et selle õiguskaitsevahendi rakendamine ei paku mõistlikku edulootust, kuna selle üheks eeltingimuseks oleks ametivõimude süü tuvastamine. Tsiviilmenetluse koodeksi 59. peatükis on toodud vaid piiratud arv juhumeid, mille puhul on võimalik nõuda mittevaralise kahju hüvitamist olenemata vastaspoole süüst, kuid need ei hõlma endas liialt pikaajalist kohtumenetlust ega kohtuotsuse täitmisega viivitamist. Venemaa poolt EIK-le esitatud siseriiklikutest kohtulahenditest, mis pidid demonstreerima tsiviilkoodeksi 59. peatükist tuleneva mittevaralise kahju hüvitamise rakendamise praktikas, tulenes aga EIK hinnangul hoopis see, et need kirjeldasid pigem erandlikke olukordi, mitte süvendatud praktikat. Samuti tõi EIK välja, et Venemaa siseriiklikute kohtute poolt tsiviilkoodeksi 59. peatüki alusel välja mõistetud mittevaralise kahju hüvitis oli kordades väiksem, kui EIK poolt väljamõistetud hüvitis sarnastes kohtuotsustes ning see on ilmselgelt põhjendamatu.⁵⁰

EIK leidis kohtuotsuses *Burdov vs Venemaa (nr 2)*, et Venemaa on rikkunud EIÕK artiklit 13, sest ei ole kehtestanud ühtegi efektiivset ennetavat ega kompenseerivat õiguskaitsevahendit, mis võimaldaks asjakohast ja piisvat hüvitist olukorras, kus on toimunud EIÕK rikkumine seoses riigi või selle üksuse suhtes tehtud kohtuotsuse pikaajalise mittetäitmisega.⁵¹

EIK otsustas Venemaa suhtes rakendada piloot-otsuse protseduuri, kuna A.Burdovi avalduse

⁴⁹ Samas, § 107.

⁵⁰ Samas, § 109-115.

⁵¹ Samas, § 117.

alusel tehtav kohtuotsus sarnanes pea 200 teise varem EIK poolt tehtud kohtuotsusega Venemaa suhtes, kus põhiprobleemiks oli samuti siseriiklike kohtuotuste mittetäitmine. Nimetatud probleem mõjutas suurt osa inimesi Venemaal, kes vajasid kiire ja asjakohase hüvitamise võimaldamist siseriikliku tasandil.⁵²

EIK leidis, et kohtuotsuses *A.Burdov vs Venemaa (nr 2)* leitud rikkumiste puhul ei ole tegemist isoleeritud juhtumiga ning need ei ole omastatavda mingile kindlale sündmuste arengule, vaid on siseriikliku seadusandluse puudulikkuse ning haldusorganite käitumise tulemus seoses siduvate ja täitmisele kuuluvate kohtuotsustega, mille alusel kohustatakse riigiorganeid tegema rahalisi makseid.⁵³

Nii Venemaa kompetentsed asutused, ministrite komitee kui ka EIK senine praktika annavad üheselt aimu, et Venemaal on olulisi puudusi seoses kohtuotsuste mittetäitmisega, mis ei puuduta vaid Tšernobõli ohvreid nagu seda on A.Burdov, vaid ka teisi Venemaa rahvastiku hilka kuuluvaid suuri grupe. Venemaa on sageli arvestatavalt viivitanud kohtuotsuste täitmisega, millest tuleneb kohustus tasuda erinevaid sotsiaalhüvitisi, näiteks penisonit, lapsetoetusi, sõjaväeteenistuse ajal tekitatud kahju hüvitamine või hüvitis valesüüdistuse eest. *Burdov vs Venemaa (nr 2)* otsuse tegemise hetkeks oli EIK-s menetluses pea 700 samalaadset kohtuasja Venemaa vastu, milles sarnaselt A.Burdovile leitakse samu rikkumisi juba teistkordselt.⁵⁴

EIK leidis, et on piisavlt alust tuvastamaks, et Venemaa käitumise puhul on tegemist tavaga, mis ei ole kooskõlas EIÕK-ga.⁵⁵

Seoses EIÕK artikkel 6 ja EIÕK 1. protokollis artikkel 1 rikkumistega tõdes EIK, et tegemist on laiaulatuslike ja keeruliste probleemidega, mille lahendamisel on vaja kasutusele võtta ka sisult vastvad meetmed tõenäoliselt nii seadusandlikul kui ka haldustasandil, kaasates erinevaid ametkondi nii üleriigilisel kui ka kohalikul tasandil. Seoses sellega tõusetuvad ka mitmed keerulised õiguslikud ja praktilised probleemid, mis oma olemuselt väljuvad EIK funktsioonist. Seetõttu jättis EIK ministrite komiteele ülesandeks kindlustada, et Venemaa võtab kasutusele vajalikud meetmed kooskõlas Venemaa poolt endale EIÕK alusel võetud kohustustega vastvalt

⁵² Samas, §-d 129-130

⁵³ Samas § 131.

⁵⁴ Samas, § 133.

⁵⁵ Samas, § 135.

EIK poolt kohtuotsuses *Burdov vs Venemaa (no 2)* toodud järeldustele.⁵⁶

Seonduvalt Venemaa poolt rikutud EIÕK artikliga 13 leidis EIK aga, et Venemaa peab kasutusele võtma meetmed, mis ka tõepoolest kindlustavad efektiivse hüvitamise olukorras, kus on toimunud EIÕK rikkumine seoses riigi või selle üksuse suhtes tehtud kohtuotsuse pikaajalise mittetäitmisega riigiasutuste poolt. EIK määras meetme kasutusevõtmise tähtjaks kuus kuud pärast kohtuotsuse *Burdov vs Venemaa (no 2)* lõplikuks muutmist.⁵⁷

EIK võttis ka vastu otsuse lükata edasi menetluse alustamine kõigi uute avalduste suhtes, mis esitatakse EIK-le ühe aasta jooksul pärast kohtuotsuse *A.Burdov vs Venemaa (no 2)* lõplikuks muutumist, kus avaldajad kaebavad ainult siseriiklike kohtuotsuste mittetäitmisest või viivitatud täitmisest riigiasutuste poolt. Avalduste puhul, mis olid esitatud EIK-le enne kohtuotsuse *A.Burdov vs Venemaa (no 2)* tegemist, kohustas EIK Venemaad võimaldama avaldajatele asjakohast ja piisvat hüvitist aasta jooksul pärast otsuse lõplikuks muutumist, soovitades rakendada selleks *proprio moto* efektiivset siseriikliku meedet või kasutada *ad hoc* lahendusi nagu sõbralikke kokkuleppeid või ühepoolseid heastavaid pakkumisi kooskõlas EIÕK-ga. EIK lükkas enne kohtuotsuse tegemist esitatud avalduste suhtes võistleva menetluse alustamise samuti edasi ühe aasta võrra ning jättis endale õiguse kuulutada avaldus vastuvõetatuks või see kustutada, kui pooled jõuavad mingi eelmainitud muu EIK poolt nimetatud lahenduseni.⁵⁸

2.1.1.2. Tagajärjed

EIK piloot-otsuse *Burdov vs Venemaa (nr 2)* tulemusena võttis Venemaa vastu kompensatsiooniseaduse.⁵⁹ Selle alusel võimaldati saada kompensatsiooni isikutel, kes osalised ebamõistlikult pikas kohtumenetluses või kelle kasuks oli tehtud siseriiklik kohtuotsus, mida ei täidetud mõistliku aja jooksul.

Venemaa poolt kehtestatud seadus andis EIK-le ka aluse keelduda avalduste vastuvõtmisest enne, kui ei ole ära kasutatud kompensatsiooniseaduse alusel kehtestatud uued siseriiklikud

⁵⁶ Samas, §-d 136-137.

⁵⁷ Samas, § 141.

⁵⁸ Samas, § 144-146.

⁵⁹ Федеральный закон "О компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок", 30.04.2010, N 68-ФЗ.

õiguskaitsevahendid.⁶⁰

Kompensatsiooniseaduse kehtestamisega kaasnes ka positiivne mõju Venemaa eelarvelistest vahenditest kohustuste täitmise üldmehhanismi regulatsioonile. See hakkas eelnevaga võrreldes paremini toimima, kõrvaldas paljud menetluslikud takistused seoses riigi vastu tehtud kohtuotsuste efektiivse täitmisega.⁶¹

Kompensatsiooniseaduse reaalsus oli aga see, et lahendati vaid teatud liiki sisuga kohtuotsuste mittetäitmisega seonduv EIÕK-i rikkumine, kuid muusisuliste kohtuotsuste täitmisel esines jätkuvalt probleeme ning ainsaks viisiks, kuidas isikud said sealjuures oma õigusi kaitsta, oli pöörduda vastavasisulise avaldusega EIK poole.⁶² Vastav olukord tingis ka Venemaa suhtes järjekordse piloot-otsuse *Gerasimov jt vs Venemaa* tegemise.

2.1.2. Ananyev ja teised vs Venemaa

2.1.2.1. Otsuse kontekst, sisu ja analüüs

10. jaanuaril 2012 tegi EIK oma teise piloot-otsuse Venemaa suhtes *Ananyev jt vs Venemaa* ning puudutas eelkõige kinnipeetavate elamistingimusi eeluurimisvanglates.⁶³ Avaldajateks nimetatud kohtuasjas olid S.Ananyev, G. Bashirov ja G.Bashirova.⁶⁴

S. Ananyev viibis perioodil 20. jaanuarist 2007 kuni 21. märtsini 2007 Smolenski eeluurimisvanglas, kus ta oli kahes erinevas kinnipidamiskambris, mille pindalad olid 15 m² ja 10 m² ning kus oli vastavalt ette nähtud 13 ja 4 magamiskohta. 15 m² suuruses kinnipidamiskambris oli koos S.Ananyeviga tema sealviibimise ajal 12-21 isikut.⁶⁵

G. Bashirov viibis ajavahemikul 03. maist 2005 kuni 21. maini 2008 erinevates Astrakhani eeluurimisvangla kambrites ning G. Bashirova viibis sama eeluurimisvangla erinevates kambrites

⁶⁰ EIKo 23.09.2010, 27451/09; 60650/09, *Nagovitsyn ja Nalgiyev vs Venemaa*. EIKo 23.09.2010, 26716/09, 67576/09, 7698/10, *Fakhredinov jt vs Venemaa*.

⁶¹ M.A. Filatova. Russian Yearbook on the European Convention on Human Rights. № 1 (2015): European Convention: new «old» rights. Moscow: Statut, 2015, lk-d 327-328.

⁶² EIKo 17.04.2012, 5734/08, *Ilyushkin jt vs Venemaa*; EIKo 17.04.2012, 16967/10, *Kalinkin jt vs Venemaa*.

⁶³ EIKo 10.01.2012, 42525/07, *Ananyev jt vs Venemaa*.

⁶⁴ Samas, § 1.

⁶⁵ Samas, §-d 8-11.

perioodidel 3. maist 2005 kuni 17. maini 2005 ning 11. märtsist 2008 kuni 7. juunini 2008. Kinnipidamiskabrite pindalad, milles G.Bashirovi ja G.Bashirova viibisid, olid vahemikus 19-25 m² ning magamiskohtade arv nendes oli olenevalt kambrist 6-12. G.Bashirov ja G.Bashirova väitsid, et kõigis kambrites, kus nad viibisid, oli tegelikkuses rohkem inimesi kui ettenähtud magamiskohti, ulatudes mõnel juhul isegi 40 inimeseni.⁶⁶

Avaldajad väitsid, et nende suhtes on rikutud EIÕK artikleid 3 ja 13. Mittenõuetekohased tingimused eeluurmisinganglates osutasid läbivale probleemile Venemaal ning korduvad kaebused EIK-sse seoses nimetatud probleemiga tõendavad selle sügavust ja tõsisust. Samuti väitsid avaldajad, et nende käsutuses ei olnud ühtegi efektiivset siseriikliku õiguskaitsevahendit oma kaebuste lahendamise jaoks. Tsiiviilmenetluse koodeksi alusel oleks küll võimalik pöörduda siseriikliku kohtu poole, kuid selline käik võib endaga kaasa tuua eeluurmisinganga personali poolse kättemaksu ning parandaks positiivse tulemuse korral vaid siseriiklikkusse kohusse pöördunud isiku seisu teiste kinnipeetavate arvelt ega lahendaks tegelikku probleemi. Avaldajad asusid ka seisukohale, et hüvitise nõudmine olukorras, kus neid peetakse kinni kohas, kus on mittenõuetekohased tingimused, ei ole kohtupraktikas piisvalt välja kujunenud, et seda võiks pidada efektiivseks. Vastava hüvitise nõudmisel ei oleks niikuinii preventiivset sisu ning seda raskendavad ka asjaolud, et kinnipeetaval isikul on raske oma väiteid tõendada ning kohtupraktikas on kujunenud tavaks see, et hüvitise nõudjast kinnipeetaval ei võimaldata istungile oma seisukoha avaldamiseks isiklikult ilmuda.⁶⁷

EIK hindas EIÕK artikli 13 rikkumise puhul Venemaal olemasolevaid õiguskaitsevahendeid, mis omasid tähendust kohtuasjas *Ananyev jt vs Venemaa*.

Kohtueelse kinnipidamise seaduse⁶⁸ alusel on kinnipeetaval küll õigus esitada kaebus vangla juhile või järeelvaatajale, kuid selline kaebus juhiks tähelepanu sellele, kuidas nemad kui vastutavad isikud on täitnud neile pandud kohustusi, ning sisuliselt nad peaksid tegema hinnangu iseenda tegevuse kohta. Sellises olukorras ei ole võimalik jaatada EIÕK artikli 13 täitmist.⁶⁹

⁶⁶ Samas, §-d 14-19.

⁶⁷ Samas, §-d 90-92.

⁶⁸ Федеральный закон "О содержании под стражей подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений", 15.07.1995, N 103-ФЗ.

⁶⁹ Viide 66, §-d 100-101.

Prokuratuuriseaduse⁷⁰ 4. peatüki kohaselt on Venemaa prokuratuuril pädevus ja vastutus teostada järelevalvet vanglate ametkondade üle seoses seadusest tulenevate kohustuste järgimisega. Juhul kui prokuratuur leiab järelevalvemenetluse käigus mingi puuduse, peab vangla ametkond vastavalt järelevalve alusel tehtud prokuratuuri aruandele kasutusele võtma meetmed puuduse kõrvaldamiseks ning sellest ühe kuu jooksul prokuratuuri ka teavitama. EIK hinnangul selline süsteem küll aitab kindlustada selle, et vangla ametkonnad püüavad tagada kohased kinnipidamistingimused, kuid tuginedes EIK senisele praktikale, ei saa kinnipeetavate poolt kohtueelse kinnipidamise seaduse alusel esitatud kaebust prokuratuuri pidada efektiivseks õiguskaitsevahendiks. Seda põhjusel, et esinevad teatud menetluslikud puudused nagu näiteks asjaolu, et prokuratuuril puudub kohustus kaebust vastu võtta ning puudub ka kohustus kaasata kaebaja kaebuse alusel algatatud menetlusse – kaebajal on õigus saada vaid informatsiooni sellest, mida kaebuse alusel tehti. Samuti on EIK praktikast tulenevalt tõestatud, et prokuratuur ei ole kinnipeetavate vastvasisulise kaebuse peale kuidagi reageerinud.⁷¹

Teatud juhtudel on EIK tuvastanud, et kinnipeetavad on kasutanud võimalust pöörduda kohaliku või riikliku ombudsmeni poole⁷², kuid kuigi kaebused on saanud vastatud, ei leia EIK, et tegemist oleks efektiivse õiguskaitsevahendiga, kuna ombudsmenil ei ole pädevust teha siduvat otsust, mis tagaks kaebajale tema olukorra parandamise.⁷³ Ombudsmenide ülesanne seisneb erinevate inimõiguste rikkumistega seonduvate probleemide tuvastamises, tuginedes neile esitatud kaebustele, seejärel nendele probleemidele viitamises oma igaastastes aruannetes ja lahenduste väljatöötamises nii kohalike kui ka riiklike ametivõimudega.⁷⁴

Tsiviilmenetluse koodeksi 25. peatüki alusel on Venemaa siseriiklikele kohtutele antud järelevalve funktsioon iga riigiametniku ja –asutuse otsuse, tegevuse ja tegevusetuse üle, mis on rikkunud kellegi inimõigusi ja põhivabadusi või nende kasutamist takistanud või oluliselt raskendanud. Sellisel alusel on võimalik esitada kaebusi kolme kuu jooksul alates väidetava rikumise toimumise ajast ning siseriiklik kohus peab asja lahendama kiirendatud menetluses 10 päeva jooksul alates kaebuse esitamisest. EIK leidis, et kuigi tsiviilmenetluse koodeksi 25. peatükk võimaldab teoorias

⁷⁰ Федеральный закон "О прокуратуре Российской Федерации", 17.01.1992, N 2202-1-ФЗ.

⁷¹ EIKo 29.01.2009, 22107/03, *Antropov vs Venemaa*, § 55.

⁷² EIKo 21.12.2010, 3242/03, *Gladkiy vs Venemaa*, § 67.

⁷³ EIKo 12.03.2009, 15217/07, *Aleksandr Makarov vs Venemaa*, § 84.

⁷⁴ Viide 66, §-d 105-106.

kinnipeetavatel esitada küll kaebus ning selle süsteemi toimimiseks on paigas kindel seadusest tulenev reeglistik, ei ole selle süsteemi kasutamise efektiivsus praktikas tõestamist leidnud. EIK nõustus, et isegi kui teatud kinnipeetavad kasutavad tsiviilmenetluse koodeksi 25. peatükist tulenevat õigust pöörduda siseriikliku kohtu poole, saab kohtu poolt tehtava otuse alusel parandada nende olukorda eeluurimisvanglas vaid teiste kinnipeetavate arvelt ning see ei lahenda sisulist ruumipuuduse probleemi Venemaa eeluurimisvanglates.⁷⁵

Tsiviilkoodeksis leiduvad sätted võimaldavad teoorias esitada kahjunõude kinnipidamise eest tingimustes, mis on ebainimlikud või alandavad. EIK on leidnud mitmes oma varasemas otsuses, et kuigi kahjunõude võimalus on olemas, ei garanteeri see positiivset lahendust isiku jaoks, kes kahjuhüvitist nõuab, kuna hüvitise väljamõistmise üks tingimustest on riigiasutuste poolse süü tuvastamine.⁷⁶ Tsiviilkoodeksis on küll piiratud loetelu olukordadest, mil süü tuvastamine ei ole kahjuhüvitise väljamõistmise eelduseks, kuid ebarahuldavaid kinnipidamistingimusi nende hulgas ei ole. EIK on oma praktikas tuvastanud, et isegi juhul kui kinnipidamistingimused vastavad siseriiklikele seadusnormidele, siis nende kumulatiivne mõju on selline, mis rikub EIÕK artiklist 3 tulenevaid põhiõigusi. Kuna siseriiklikud seadusnormid on aga täidetud, siis on raske esitada siseriiklikule kohtule kahju hüvitamise nõuet ning selline õigusabinõu on pigem teoreetiline ja illusoorne kui kohane ja efektiivne.⁷⁷

EIK praktikas on mitmeid näited sellest, et isegi neil juhtudel, kui kinnipeetaval oli võimalik tõestada seda, et tingimused, milles teda hoitakse, ei vasta siseriiklikult kehtestatud miinimumnormidele, on Venemaa kohtud rutiinselt vabastanud riigi vastutusest, tuginedes sellele, et probleemid ja puudujäägid seoses kinnipidamistingimustega ei ole tingitud vangla juhtkonna poolsest käitumisest, vaid on seotud suuremate probleemidega riigi tasandil, nagu näiteks karistussüsteemi ebapiisava finantseerimisega või muude „objektiivsete põhjustega“.⁷⁸

Samuti on EIK praktikast tulnvalt võimalik väita, et isegi neil juhtudel, kui siseriiklikud kohtud mõistsid isiku kasuks välja kahjuhüvitise siseriikliku õiguse alusel tema ebarahvaldades

⁷⁵ Samas, §-d 107-111.

⁷⁶ EIKo 25.11.2010, 30251/03, *Roman Karasev vs Venemaa*, §-d 81-85. EIKo 28.05.2009, 2052/08, *Kokoshina vs Venemaa*, § 52. Viide 73, § 77 ja §-d 87-89. EIKo 10.05.2007, 106/02, *Benediktov vs Venemaa*, §-d 29-30.

⁷⁷ Viide 73, §-d 98-100 ja §-d 88-89.

⁷⁸ EIKo 22.12.2009, 4871/03, *Skorobogatykh vs Venemaa*, §-d 17-18 ja §-d 31-32. EIKo 27.05.2010, 14146/02, *Artyomov vs Venemaa*, §-d 16-18 ja §-d 111-112.

kinnipidamistingimustes hoidmise eest, oli kahjuhüvitis põhjendamatult madal võrreldes EIK poolt välja mõistetud kahjuhüvitistega sarnastes asjades. Teatud juhtudel põhjendasid siseriiklikud kohtud madalate kahjuhüvitiste väljamõistmist sellega, et riigil ei ole piisavalt vahendeid. EIK leidis, et selline põhjendamine on anomaalne ning siseriiklike kohtute poolt väljamõistetava summa suurus peaks peegeldama hukkamõistu riigipoolsele käitumisele seoses siseriiklike seaduste rikkumisega, isegi kui siseriiklikud kohtud leiavad, et selline rikkumine oli pigem tingitud riigi kaudsest käitumisest. Sellest tulenevalt saadaksid siseriiklikud kohtud riigile kindla sõnumi sellest, et riik ei saa karistamatult järgimata jätta inimeste põhiõigusi ja –vabadusi.⁷⁹ EIK leidis, et eraõigusliku kahjunõude esitamine seoses ebainimliku või alandava kohtlemisega ei ole efektiivne õiguskaitsevahend, mida võiks kohtus saada mõislik edu ning mis võimaldaks piisavat hüvitist.⁸⁰

EIK asus seisukohale, et Venemaa õigussüsteem ei võimalda kasutada mingit efektiivset õiguskaitsevahendit, mis võiks ennetada väidetavat rikkumist või rikkumise jätkumist ja võimaldada avaldajatel saada piisavat ja kohast hüvitist seoses kaebusega ebarahuldavates tingimustes kinnipidamise kohta.⁸¹

EIK leidis, et ruumipuudus kinnipidamiskambris on oluline aspekt, mida hinnata kui „alandavat“ asjaolu EIÕK artikkel 3 seisukohast. CPT üldaruannetest ei ilmne küll milline oleks ühe kinnipeetava jaoks võimaldatava pindala miinimumstandard mitmeinimese kinnipidamiskambris, kuid CPT poolt koostatud riikide individuaalraportite alusel on võimalik asuda seisukohale, et igale kinnipeetavale peaks eeluurimisvanglate kambrites võimaldama vähemalt 4 m² elamisruumi ning EIK on varasemates otsustes leidnud, et juhul kui igale kinnipeetavale võimaldatav põrandaruum on alla 3 m², tuleb asuda seisukohale, et ülerahvastatuse probleem on sedavõrd suur, et on võimalik EIÕK artikli 3 rikkumist jaatada. Samuti on EIK varasemates analoogsetes kohtuotsustega täiendavalt välja kujundanud veel kaks elementi, mida peaks analüüsima EIÕK artikkel 3 rikkumise hindamisel: igal kinnipeetaval peab olema kambris oma individuaalne magamiskoht ning kambri üldpind peab võimaldama kinnipeetavatel kambris olevate mööbliesemete vahel vabalt liikuda.⁸²

Isegi kui eelnimetatud tingimused oleksid täidetud, on EIK siiski pidanud vajalikuks analüüsida

⁷⁹ EIKo 17.12.2009, 20075/03, *Shilbergs vs Venemaa*, §-d 71-79.

⁸⁰ Viide 66, § 118.

⁸¹ Samas, § 119.

⁸² Samas, §-d 143-148.

EIÕK artikkel 3 rikkumise hindamisel ka muid tingimusi, mis kinnipeetavatele suhtes rakendatakse, nagu näiteks võimalust värskes õhus liikuda, ligipääsu päikesevalgusele ja värsekele õhule, ventilatsiooni kättesaadavust, kütte piisavust, võimalust kasutada tualetti privaatsetl ning kohaseid põhilisi sanitaar- ja hügieeninõudeid.⁸³

EIK leidis, et G.Bashirova avalduse puhul on ületatud EIÕK artiklist 35 tulenevat kuue kuu pikkust kaebetähtaega ning see tunnistati vastuvõetamatuks.⁸⁴ S.Ananyevi ja G.Bashirovi puhul, kellele oli vastavates eeluurimisvanglate kambrites võimaldatud isiklikku ruumi vähem kui 3 m², kes said igapäevaselt viibida kambrit väljas vaid ühe tunni ning kes pidid kambrite kitsastes tingimustes nii sööma kui ka vastama looduse kutsele, leidis EIK, et Venemaa on rikkunud EIÕK artiklit 3, koheldes S.Ananyevit ja G.Bashirovit ebainimlikult ja alandavalt.⁸⁵

Esmakordselt puutus EIK kokku ebarahuldavate kinnipidamistingimuste küsimusega 2002. aastal kohtuasjas *Kalashnikov vs Venemaa*.⁸⁶ Sellest ajast kuni otsuse *Ananyev jt vs Venemaa* tegemiseni on EIK leidnud enam kui 80-s sama probleemi puudutavas otsuses, et Venemaa rikub EIÕK artiklitest 3 ja 13 tulenevaid kohustusi. Sellest on selge, et Venemaal on ebarahuldavate kinnipidamistingimuste näol tegemist korduva probleemiga ning EIK otsustas rakendada Venemaa suhtes piloot-otsuse protseduuri.⁸⁷

Otsuse tegemise hetkeks oli EIK-s menetluses umbes 250 avaldust Venemaa vastu, kus on põhiliseks kaebus seoses ebarahuldavate kinnipidamistingimustega, mis kinnitab, et see on Venemaal läbiv ja levinud probleem. EIK poolt varasemalt sarnastes kohtuotsustes leitud EIÕK artikkel 3 rikkumised leidsid aset erinevates Venemaa eeluurimisvanglates ning geograafiliselt mitmekesistes piirkondades. Tuvastatud rikkumised olid aga sellegipoolest sarnased ning sellest on võimalik järeldada, et EIK poolt tuvastatud rikkumiste puhul ei olnud tegemist üksikintsidentidega ning need ei olnud omistatavad konkreetsele sündmuse ahelale, vaid tegemist on laiaulatusliku probleemiga, mille põhjuseks on Vene karistussüsteemi ebaõige korraldatus ning ebapiisvad õiguslikud ja halduslikud kaitsemeetmed, mida taoliste olukordades võiks kasutada.⁸⁸

⁸³ Samas, §-d 149-159.

⁸⁴ Samas, § 79.

⁸⁵ Samas, § 165.

⁸⁶ EIKo 15.07.2002, 47095/99, *Kalashnikov vs Venemaa*.

⁸⁷ Viide 66, § 179.

⁸⁸ Samas, §-d 184-185.

EN-ga liitumise tingimustest oli see, et Venemaa parandab praktiliselt ebainimlike kinnipidamistingimusi oma eeluurimisvanglates. EN järelevalveorgan tuvastas 2002. aastal, et kinnipeetavate arv on küll langenud, kuid mõistis hukka kinnipidamistingimused, mis olid põhjustatud eelkõige ülerahvastatusest, kuid ka halbades tervishoiutingimustest ja ebapiisvast rahastamisest. 2005. aastal tuvastas EN järelevalveorgan, et massiliste amnestiate, alternatiivsete karistuste mõistmise ja kriminaalkoodeksis sätestatud vanglakaristuse perioodi vähendamise, uute kinnipidamisasutuste ehitamise ja teatud muude aspektide tulemusena vähenes keskmine vanglate ülerahvastamise hulk 1%-ni asutuste normaalsest suutlikkusest. Regionaalsel tasandil oli ülerahvastatuse probleem siiski suur. 34 regioonis oli ülerahvastatus jätkuvalt probleemne, neist 15 oli ülerahvastatuse tase väiksem kui 20% ja 16-s neist vahemikus 20-50%. Tõva Vabariigis, Tšita ja Kostroma regioonides oli ülerahvastatuse tase veelgi suurem.⁸⁹

Minstrite komitee päevakorras oli pärast EIK otsust *Kalashnikov vs Veneemaa* pidevalt küsimus seoses ülerahvastatusega Venemaa vanglates, kus tuvastati jätkuv struktuuriline probleem Venemaa karistussüsteemis, mis avaldus paljudes Venemaa eri regioonides.⁹⁰

Arvestades, et antud küsimuse puhul oli tegemist aina uuestiesineva ja püsiva probleemiga, suure inimeste hulgaga, keda probleem mõjutab, ning vajadusega võimaldada neile siseriiklikul tasandil sobivate õiguskatisevahendite kasutamise, otsustas EIK rakendada Venemaa suhtes piloot-otsuse protseduuri.⁹¹

Kuigi EIK asus seisukohale, et ülerahvastatuse olukorra põhjuseid on mitmeid ning need on olemuselt kompleksed, sest hõlmavad nii logilist kui seaduslikku aspekti ning nõuavad seeläbi ulatuslikku reformi, mis printsiibis väljub EIK pädevusest, tõi EIK välja kaks konkreetsemat probleemi, millele Venemaa peaks kiiremas korras tähelepanu pöörama.⁹²

Esimene probleem seisnes eeluurimisvanglate ülerahvastatuse ja eeluurimisvanglates kinnipidamise perioodi liigse pikkusega. EIK on mitmetes varasemas lahendis asunud seisukohale, et tulenevalt süütuse presumptsioonist ja vabaduse eeldusest, peaks isiku vahistamine ja eeluurimisvanglas kinnipidamine olema pigem erand kui reegel ehk tõkendid, mida rakendatakse viimasena.⁹³

⁸⁹ Samas, § 186.

⁹⁰ Samas, § 187.

⁹¹ Samas, § 190.

⁹² Samas, § 194.

⁹³ EIKo 03.10.2006, 543/03, *McKay vs the United Kingdom*, § 41.

Ministrite komitee on asunud ka seisukohale, et vaid uute eeluurmisingangalite ehitus ei võimalda probleemi tegelikkuses ületada, vaid tuleks kasutusele võtta meetmed, mis vähendaksid üleüldist eeluurmisinganglates viibivate isikute arvu.⁹⁴

EIK on tuvastanud, et Venemaal on probleem seoses sellega, et isikuid hoitakse eeluurmisinganglates ilma, et selleks oleks olemas piisavalt kaalukas põhjus. Enam kui 38 kohtuotsuses on EIK leidnud, et siseriiklikud kohtud pikendasid avaldaja kinnipidamisega vaid süüdistuse raskusastmele tuginedes ja rakendades samu stereotüüpilisi valemeid, ilma et oleks analüüsitud spetsiifilisi fakte või alartantiivseid tõkendeid.⁹⁵

Venemaa prokuröridele peaks formaalses korras selgeks tegema, et nad peaksid kasutama vabaduse võtmist tõkendina vaid kõige tõsisemate juhtumite puhul seoses vägivaldsete kuritegudega. Samuti peaks parandama kriminaalmenetluse koodeksi asjakohaseid norme, et need peegeldaksid selgelt EIÕK artikkel 5 lõikest 3 tulenevaid kohustusi. Kuni siseriikliku poolt süüdimõistva kohtuotsuse tegemiseni peab eeldama, et kahtlustatav on süütu ning teda peaks vahi alla võtma vaid juhul, kui tuginedes konkreetsetele faktidele ja tõenditele, on põhjendatud kahtlustus, et kahtlustatav on toime pannud süüteo, eksisteerib risk, et kahtlusalune põgeneb, paneb toime uue süüteo, takistab uurimist või on ohtlik avalikule korrale ning neid riske ei ole võimalik maandada kautsjoni või muu tõkendi kasutamisega, mis ei seisne vabaduse võtmises.⁹⁶

EIK toonitas, et taolise muudatustega seadusandluses peaks kaasnema ka efektiivsed meetmed rakendada tehtud muudatusi kohtupraktikas. Üheks selliseks variandiks on teiste EN liikmseriikide näitel võimalik määrata erikohtunikud, kes otsustavad tõkendite rakendamise üle ning järgivad kriminaalmenetluses inimõigustest kinnipidamist.⁹⁷

Teine probleem seondus täiendavate viisidega vähendada ülerahvastatust läbi ajutiste kokkulepete ja kaitsemeetmete seoses kinnipeetavate hulgaga. Sellega seonduvalt soovitas EIK positiivsesse õigussesse tuua eeluurmisingangla juhtkonna õigus keelduda vastu võtmast isikuid kinnipidamiseks juhul, kui see tähendaks vangla optimaalse mahutavuse ületamist, välja arvatud konkreestelt määratletud erandjuhtudel. Seaduses võib ette näha ka erilise üleminekukorra, mille

⁹⁴ Viide 66, § 197.

⁹⁵ EIKo 01.03.2007, 72967/01, *Belevitskiy vs Venemaa*, § 99 jj. EIKo 02.03.2006, 11886/05, *Dolgova vs Venemaa*, § 38 jj. EIKo 08.02.2005, 45100/98, *Panchenko vs Venemaa*, § 91 jj.

⁹⁶ EIKo 10.03.2009, 4378/02, *Bykov vs Venemaa*, §-d 61-64.

⁹⁷ Viide 66, § 203.

alusel peetakse isikut kinni vaid lühikese ja määratletud aja jooksul, oleks kohtulik järelevalve ning võimaldataks saada hüvitist.⁹⁸ Prokuratuur ja eeluurimisvangla juhtkond võiks otsida paralleelselt võimalust vabastada eeluurimisvanglas koht, kus on kohased kinnipidamistingimused, vabastades kinnipeetava, kelle kinnipidamise aeg peagi lõppeb või kes muul põhjusel ei peaks enam vahi all viibima.⁹⁹

EIÕK artikkel 13 rikkumisega seoses oli kohus tuvastanud, et Venemaa seadused ei paku rikkumist kannatanud isikutele efektiivseid õiguskaitsevahendeid esitada ebarahuldavatest kinnipidamistingimustest tulenevaid nõudeid. Samuti ei võimalda Venemaa seadused kannatanud isikul peatada kestvat rikkumist või saada hüvitist rikkumise eest, mis on juba lõppenud.¹⁰⁰

Selleks, et kinnipeetava õigus pöröduda prokuröri poole täidaks oma eesmärgi, peaks seaduses sätestama kohustuse prokuröri mõistliku aja jooksul teha otsus vastvalt talle laekunud kaebusele.¹⁰¹

Tsiviilmenetluse koodeksi 25. peatükis sätestatud õiguskaitsevahend võib lõpuks viia kohtuotsuseni, milles leitakse, et ametivõimude tegevus oli ebaseaduslik ning sätestatakse kohustus tuvastatud rikkumine heastada. Samas peaks Venemaa seadused selgelt võimaldama esitada täiendavalt samal alusel ka kahjuhüvitise nõudeid.¹⁰² Kohtutele peaks võimaldama sellised õiguslikud vahendid, mis võimaldavad neil arvestada probleemiga, mis tingis individuaalkaebuse ja mis efektiivselt tegelevad olukorraga seoses ebarahuldavate kinnipidamistingimustega seonudvate laiaulatuslike ja samaaegsete kinnipeetavate õiguste rikkumistega mingis kindlas eeluurimisvanglas.¹⁰³

Oluline on ka tagada tsiviilmenetluse koodeksi 25. peatüki alusel tehtud kohtumääruse täitmine. Kompensatsiooniseadus seda ei võimalda - selle alusel saab nõuda kompensatsiooni vaid sellise täitmise viivitatud kohtuotsuse eest, milles riik on kohustatud võlgnevuse tasuma eelarvelistest vahenditest. Samuti ei ole tsiviilmenetluse koodeksi 25. peatüki alusel tehtud kohtumäärused

⁹⁸ Samas, §-d 207-208.

⁹⁹ Samas, § 209.

¹⁰⁰ Samas, § 210.

¹⁰¹ Samas, § 216.

¹⁰² Samas, § 218.

¹⁰³ Samas, § 219.

sundtäidetavad kohtutäiturite poolt.¹⁰⁴

EIK juhtis tähelepanu ka sellele, et juhul kui vastav rikkumine on juba toime pandud, peab Venemaa paika panema korra, mille alusel kinnipeetav saaks nõuda tema põhiõiguste rikkumise eest hüvitist. Sellel oleks oluline mõju lähtuvalt ka subsidiaaruse põhimõttest, sest kahjustatud isikud ei oleks süstemaatiliselt sunnitud pöörduma EIK-sse avaldustega, mille raames on vaja mingeid põhifake välja selgitada või arvutada rahalise kompensatsiooni suuruse. Need peaksid olema nii printsipsis kui ka praktilistest kaalutlustest lähtuvalt olema siseriiklikus pädevuses.¹⁰⁵

Alternatiivselt on EIÕK artikkel 6 lõike 1 alusel EIK pidanud lubatavaks kompensatsiooniks teatud tingimustel kinnipeetava karistuse leevendamist juhul, kui tema vastavat õigust on rikutud tema suhtes läbiviidava kriminaalmenetluse jooksul.¹⁰⁶ Sellise lahenduse sisseviimine oleks rakendatav küll vaid nende isikute puhul, kes mõistatakse mingis süüteos ka realselt süüdi ning määratakse vastav karistus ning karistuse kestus on pikem, kui aeg, mil isikud viibisid ebarahuldavate tingimustega eeluurimisvanglas.¹⁰⁷ Siseriiklikud kohtud peavad tuvastama piisavalt selge EIÕK artikkel 3 rikkumise ja tasakaalustama olukorda vähendades isikule määratavat karistust selgel ja mõõdetaval viisil.¹⁰⁸ Tuleb arvestada ka sellega, et taoline kompenseerimine ei kõrvalda siiski eeluurimisvanglate ülerahvastatuse probleemi.¹⁰⁹

Varalise kompensatsiooni saamiseks EIÕK artikkel 3 rikkumise olukorras oleks Venemaal vajalik aga täiendada oma seadusandlust. Kõigil, kes on kannatanud ebainimlikku või alandavat kohtlemist, peab olema võimalus nõuda varalist kompensatsiooni. Sealjuures ei tohiks tõendamiskoormis olla ülearu suur.¹¹⁰ EIÕK artikkel 3 mõttes ebarahuldavate kinnipidamistingimuste olemasolu on faktiline seis ning loob tugeva õigusliku eelduse, et sellised tingimused on endaga kaasa toonud kannatanule mittevaralise kahju. Siseriiklikud seadused peaksid selle eelduse selgelt välja tooma, kuid Venemaa seadustest tuleneb hoopis nõude esitaja kohustus tõestada kindlate ametnike või ametivõimude ebaseaduslikku käitumist või süüid. Samuti peab selgelt tulenema, et ei kõrge kuritegevuse tase, vahendite puudus ega teised struktuursed

¹⁰⁴ Samas, § 220.

¹⁰⁵ Samas, § 221.

¹⁰⁶ EIKo 26.06.2001, 26390/95, *Beck vs Norra*, §-d 27-28.

¹⁰⁷ Viide 66, § 224.

¹⁰⁸ Samas, § 225.

¹⁰⁹ Samas, § 226.

¹¹⁰ Samas, §-d 227-228.

probleemid ei ole käsitletavad asjaoludena, mis vabastavad või leevendavad siseriiklike ametivõimude vastutust mittevartalise kahju eest, mis tekkis isikul läbi ebainimlikes või alandavates kinnipidamistingimustes viibimise.¹¹¹

Venemaa peab tagama, et tema karistussüsteem oleks organiseeritud sellisel moel, et see austaks kinnipeetavate väärikust, olenemata finantsilistest ja logistilistest raskustest.¹¹²

Mittevartalise kahju eest väljamõistetav hüvitise suurus ei tohi olla ebamõistlikult erinev EIK poolt sarnastes kohtuasjades väljamõistetavast hüvitise suuruselt. Õigus mitte olla koheldud ebainimlikult või alandavalt on sedavõrd fundamentaalne ja inimõiguste kaitsmise süsteemi oluline osa, et siseriiklikud ametivõimud või kohtud peavad tooma erakordselt kaalukaid ja tõsiseid põhjuseid, et õigustada oma otsust määrata madalamas ulatuses või jätta määramata hüvitis mittevartalise kahju eest.¹¹³

EIK tõdes, et võrreldes EIK otsuses *Burdov vs Venemaa (nr 2)* määratud kohustustele võtab *Ananyev jt vs Venemaa* piloot-otsuse alusel uute õiguskaitsevahendite kasutuselevõtt või vanade parandamine ilmselt rohkem aega, kuid ei määranud mingit kindlat aega ise, vaid kohustas Venemaad esitama kuue kuu jooksul pärast kohtuotsuse lõplikuks muutumist siduva ajakava EIÕK artiklist 3 rikkumisega seonudvate ennetavate ja kompenseerivate õiguskaitsevahendite kasutuselevõtmiseks.¹¹⁴

EIK ei pidanud kohaseks sarnaste kohtuasjade uurimise edasilükkamist, sest EIÕK artikkel 3 rikkumise puhul on tegemist fundamentaalse õiguse kaitsega ning selle alusel esitatud kaebuste lahendamine on ülimalt oluline. EIK leidis, et sarnaste kohtuasjade uurimine meenutab Venemaale regulaarselt nii EIÕK-st kui ka *Ananyev jt vs Venemaa* piloot-otsusest tulenevaid kohustusi.¹¹⁵

EIK kohustas Venemaad tasuma kompensatsiooni kõigile neile, kes olid olnud ebainimlike või alandavate kinnipidamistingimustes ohvriteks ning kes esitasid selle alusel EIK-sse kaebuse enne *Ananyev jt vs Venemaa* piloot-otsuse tegemist. Vastav kompensatsioon pidi olema isikutele

¹¹¹ Samas, § 229.

¹¹² EIKo 27.01.2011, 41833/04, *Yevgeniy Alekseyenko vs Venemaa*, § 87.

¹¹³ Viide 66, § 230.

¹¹⁴ Samas, § 235.

¹¹⁵ Samas, § 236.

võimaldatud 12 kuu jooksul alates ajast kui piloot-otsus *Ananyev jt vs Venemaa* muutub lõplikuks või kui vastavast avaldusest on Venemaad teavitatud, olenvalt sellest, kumb toimub hiljem. Nagu ka piloot-otsuses *Burdov vs Venemaa (nr 2)*, leidis EIK, et selline hüvitamine saab toimuda *ad hoc* lahendusi kasutades.¹¹⁶

2.1.2.2. Tagajärjed

2012. aasta oktoobris kinnitas ministrite komitee koos Venemaaga tegevusplaani kõrvaldamaks piloot-otsuses *Ananyev jt vs Venemaa* EIK poolt tuvastatud puudused siseriiklikus karistusüsteemis. Paraku ei ole indikatsiooni sellest, et Venemaa suudaks täita oma kohustused kokkulepitud tähtaja jooksul.¹¹⁷

Kõige kiiremaks lahenduseks oleks viia sisse mingi hüvitiste süsteem isikutele, kes on kannatanud ebainimlikes või alandavates kinnipidamistingimustes viibimise all, kuid see ei kõrvalda olemuslikku probleemi.¹¹⁸

Täiendavalt on Venemaa hakanud välja töötama ka kohtueelse kinnipidamise seaduse täiendusi, mis võimaldavad isikutel, kes viibisid ebainimlikes või alandavates kinnipidamistingimustes, nõuda kompensatsiooni, mis ei olene vastutava ametniku või ametivõimude süüst seoses tema tegevuse või tegevusetusega, mis tingis eelnimetatud olukorra.¹¹⁹

Venemaal läbiviidavad reformid ja logistilised lahendused seoses eeluurimisvanglates valitsevate ebainimlike ja alandavate kinnipidamistingimuste elimineerimisega on sedavõrd mahukad ning keerulised, et on ilmne vastava probleemi jätkuv püsimine.

2.1.3. Gerasimov ja teised vs Venemaa

2.1.3.1. Otsuse kontekst, sisu ja analüüs

EIK piloot-otsus *Gerasimov jt vs Venemaa* oli sisu poolest otseselt seotud *Burdov vs Venemaa (nr*

¹¹⁶ Samas, § 239.

¹¹⁷ Viide 61, lk 336.

¹¹⁸ Samas, lk 337.

¹¹⁹ Samas.

2) piloot-otsusega ning seda võiks pidada selle jätkuks.

Piloot-otsus *Gerasim jt vs Venemaa* hõlmas 11 kaebust, mille kõigi puhul oli ühiseks jooneks see, et avaldajate kasuks tehti siseriiklikus kohtus otsused, mis kohustasid riigi ametivõime võimaldama neile majutust või erinevat tüüpi teenuseid, kuid nende kohtuotsuste täitmisega hilineti märkimisväärselt. Mõned siseriiklikest kohtuotsustest olid täitmata ka asja arutamise ajaks EIK-s. Avaldajad pärinesid erinevatest Venemaa piirkondadest.¹²⁰

Siseriiklike kohtuotsuste mittetäitmine või täitmisega viivitamine suhtes oli EIK juba varem teinud mitmed otsuseid, kuid sai jätkuvalt sadu sellel alusel esitatud avaldusi, mille on tinginud Venemaa seaduste puudulikkus.¹²¹ Varasema EIK tehtud piloototsuse *Burdov vs Venemaa (nr 2)* tagahjärjel vastu võetud kompensatsiooniseadus ei hõlmanud olukordi, milles olid kohtuasja *Gerasimov jt vs Venemaa* avaldajad.¹²²

EIK leidis, et Venemaa oli rikkunud artiklist 13 tulenevaid kohustusi, sest avaldajatel ei olnud seadusest tulenevat efektiivset õiguskaitsevahendit, mida kasutada seoses oma kaebustega.¹²³

Kuigi *Burdov vs Venemaa (nr 2)* otsuse tulemusena Venemaa võttis vastu kompensatsiooniseaduse, tegi ta seda üsnagi piiratud, sest selle alusel oli võimalik kompensatsiooni nõuda vaid neil isikutel, kelle kasuks oli tehtud kohtuotsus, mille alusel peab riik kandma kohustusi vastavatest eelarvelistest vahenditest. Sellega seonduvalt tõusetusid piloot-otsuses *Gerasimov jt vs Venemaa* seoses kompensatsiooni nõudmisega samad probleemid, mis piloot-otsuses *Burdov vs Venemaa (nr 2)*.¹²⁴

Samuti tuvastas EIK, et rikutud on EIÕK artiklit 6, sest kohtuotsuse täitmisel esines olulist ajalist viivitamist.¹²⁵

Täiendavalt leidis EIK EIÕK 1. protokollis artikkel 1 alusel Venemaa poolt toime pandud rikkumisi kuue avaldaja puhul, sest neil eksisteeris õigustatud lootus saada oma kasutusse ming konkreetne vara, mis on tõlgendatav kui vara ka nimetatud normi alusel.¹²⁶

¹²⁰ EIKo 01.07.2014, 29920/05, *Gerasimov jt vs Venemaa*, § 8.

¹²¹ Viide 62.

¹²² Viide 120, § 137.

¹²³ Samas, § 166.

¹²⁴ Samas, § 161-165.

¹²⁵ Samas, § 174.

¹²⁶ Samas, §-d 175-183.

Kuna EIK on pidanud kohtuasjades, mis ei lange *Burdov vs Venemaa (nr 2)* tagajärjel vastu võetud kompensatsiooniseaduse raamides, olema sisuliselt esimese astme vahekoos, sest Venemaa ei võimalda avaldajatele efektiivseid õiguskaitsevaheneid siseriiklikul tasandil, otsustas EIK rakendada piloot-otsuse protseduuri.¹²⁷

EIK tuvastas, et Venemaal on sügav sisuline probleem seoses kohtuotuste täitmisega, mis puudutavad riigipoolset kohustust jaotada eluasemeid. Selle on tinginud vahe seoses ühelt poolt riigi kohustusega pakkuda teatud isikutele eluasemeid ja teiselt poolt vastvate ametivõimude võimetusega neid kohustusi täita, viidates enamasti vahendite puudumisele. EIK on korduvalt juhtinud tähelepanu sellele, et vahendite puudumine ei õigusta konventsiooniosalisi mitte täitma neile EIÕK-st tulenevaid kohustusi.¹²⁸

Samuti tuvastas EIK kohtutäiturite võimetuse piloot-otsuse *Gerasimov jt vs Venemaa* avaldajate õiguste tagamiseks midagi teha. Vastvad ametivõimud kas ignoreerisid kohtutäiturite ettekirjutusi või vastasid pealiskaudselt, et kohtuotsuse täitmine ei ole võimalik. Kohtutäiturite poolseid ähvardusi rakendada krininaalkoodeksist tulenevaid sanktsioone ei realiseeritud ning kohtutäiturite poolne vastutavatele ametivõimudele tehtud trahv tühistati siseriikliku kohtu poolt. EIK arvates selline süsteem ei ole kooskõlas riigi kohustusega kindlustada kõigile EIÕK-st tulenevaid õigusi ning üldiselt kahjustab isikute usaldust riigi õigussüsteemi suhtes.¹²⁹

EIK leidis sarnaselt piloot-otsuses *Ananyev jt vs Venemaa*, et rakendama peaks ulatuslikke muudatusi nii kohtupraktikas kui seadusandluses, mis seonudvad mitmete õiguslike, poliitiliste ja eelarveliste küsimustega ning see väljub EIK pädevusest.¹³⁰

Küll aga andis EIK soovitusi selles osas, milliseid meetmeid Venemaa võiks rakendada, et kõrvaldada *Gerasimov jt vs Venemaa* piloot-otsuses tuvastatud EIÕK rikkumised. Üheks selliseks variandiks pakkus EIK välja täiendada kompensatsiooniseadust selliselt, et see hõlmaks kõiki riigi suhtes tehtud kohtuotsuste mittetäitmist. Riik peab aga lõpuks ise otsustama, milliseid meetmeid või meetmete kombinatsiooni ta kasustusele võtab, et kõrvaldada EIK poolt tuvastatud EIÕK rikkumised seoses puudustega seadusandluses. EIK kohustas Venemaad oma seadustesse sisse

¹²⁷ Samas, §-d 206-207.

¹²⁸ Samas, § 214.

¹²⁹ Samas, § 215

¹³⁰ Samas.

viima vajalikud muudatused ühe aasta jooksul pärast otsuse lõplikuks muutumist. Selline ajakava vastas EIK hinnangul varasema piloot-otsuse alusel tehtud muudatuste graafikule.¹³¹

Sarnaselt *Burdov vs Venemaa (nr 2)* kohtuotsusele otsustas EIK edasi lükata teiste sarnasel alustel Venemaa vastu esutatud kaebuste menetlemine kuni Venemaa rakendab piloot-otsusest *Gerasimov jt vs Venemaa* tulenevaid kohustusi. Samuti kohustas EIK Venemaad sarnaselt *Burdov vs Venemaa (nr 2)* piloot-otsusele tagada hüvitis isikutele, kes kannatasid riigipoolset kohustust sisaldavate kohtuotsuste mittetäitmise tõttu ning kes esitasid EIK-le avaldused enne piloot-otsuse *Gerasimov jt vs Venemaa* tegemist.¹³²

2.1.3.2. Tagajärjed

Piloot-otsuse *Gerasimov jt vs Venemaa* tagajärjel tehti kompensatsiooniseadusesse hulk parandusi¹³³, mis kokkuvõttes tagavad kompensatsiooni õiguse suuremale hulgale isikutest kui enne, sealhulgas ka isikutele, kellel on õigus saada riigilt majutus.

2.2. Mõningad teised olulised EIK otsused seoses Venemaaga

EIK poolt Venemaa suhtes tehtud piloot-otsused on kahtlemata olulised demonsteerimaks puudusi seoses inimõiguste ja põhivabaduse kaitsega Venemaal. Samas on Venemaa suhtes tehtud piloot-otsused Venemaa suhtes poliitilisest aspektist vaadatuna isegi kasulikud, kuna need ei tõstata tegelikult mingeid konkreetseid ja teravaid poliitilisi küsimusi ega ole Venemaa kehtiva poliitilise ideoloogiaga vastuolus.

EIK on aga teinud ka selliseid otsuseid, millest paratamatult peegeldub hinnang ka Venemaa teatud

¹³¹ Samas, §-d 224-226.

¹³² Samas, §-d 229-232.

¹³³ Федеральный закон от 29.06.2015 N 190-ФЗ "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации"; Федеральный закон "О внесении изменений в статью 3 Федерального закона "О компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок" и Кодекс административного судопроизводства Российской Федерации" от 03.07.2016 N 303-ФЗ; Федеральный закон от 19.12.2016 N 450-ФЗ "О внесении изменений в Федеральный закон "О компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок" в части присуждения компенсации за нарушение права на исполнение в разумный срок судебного акта, предусматривающего исполнение государством требований имущественного и (или) неимущественного характера"

poliitilisele ideoloogiale.

Järgnevalt on toodud mõned nendest otsustest, millel on oluline mõju Venemaa ja EIK suhetele ning mis peegeldavad teatud ulatuses EIK hinnangut Venemaa poliitikale.

2.2.1. Venemaa vastu esitatud kaebused seoses Tšetšeenia sõjakäikudega

2009. aasta aprillis tegi EIK oma 100. otsuse seoses olukorraga Tšetšeenias ning neis eelnevas 99-s leidis EIK vähemalt ühe EIÕK rikkumise, ja umbes 90 neist leidis EIK, et Venemaa ametivõimud on vastutavad kadumiste, piidamiste, tapmiste valimatu pommitamise eest. Kogusumma kahjuhüvitiste ja muude kompensatsioonide eest moodustas tolleks hetkeks umbes 5 miljonit eurot. Probleem seondub aga muuga – vaid ühes kohtuasjas karistati isikuid, kes on rikkumiste toimepanemises süüdi. Muudes asjades, kus toimepanijate nimed olid avalikkusele ja/või uurijatele teada, neid ei karistatud.¹³⁴

EIK otsuses *Khashiyev ja Akayeva vs Venemaa*¹³⁵ hindas EIK uurimise ebaefektiivsust tapmiste ja piinamiste asjades. Kohtuotsus *Alaudinova vs Venemaa*¹³⁶ sisaldab jätkuvalt sellesse kategooriasse kuuluvate asjade tüüpilisi probleeme: kadumisjuhtumid pärast seda, kui on toimunud Vene sõjaväelaste poolne kinnipidamine, ebaefektiivne uurimine, avaldajate vaimsed kannatused seoses sugulase kadumisega.

Mitmetest EIK kohtuasjadest tulenes, et Venemaa sõjaväel oli üldiseid süsteemiseid probleeme rahvusvahelise humanitaarõiguse järgmisega Kaukaasias.¹³⁷

Seoses EIK kohtuotsustega, mis tulenesid Venemaaga seonudvast relvastatud konfliktist Tšetšeenias ei esitanud Venemaa arvamust, et tegemist on “politiseeritud” protsessidega. Õiguskirjanduses on toodud välja hüpotees, et taolisi kohtuotsuseid nähti kui paratamatult kaasnevaid nähtusi seoses korra taastamisega Tšetšeenias ning need avaldasid poliitilises mõttes hoopis positiivset mõju, sest need võimaldasid Tšetšeenia sündmusi seostada inimõiguste rikkumisega, samas kui tegelikkuses pandi relvakonflikti raames toime raskeid sõjaõiguse

¹³⁴ Viide 2, lk 470.

¹³⁵ EIKo 24.02.2005, 57942/00, *Khashiyev ja Akayeva vs Venemaa*, § 154.

¹³⁶ EIKo 23.04.2009, 32297/05, *Alaudinova vs Venemaa*.

¹³⁷ EIKo 15.11.2007, 57947/00, *Isayeva vs Venemaa*.

rikkumisi.¹³⁸

2.2.2. Transnistriaga seotud otsused

Kohtuotsuses *Ilaşcu jt vs Moldova ja Venemaa*¹³⁹ leidis EIK, et Venemaa ning Moldova on vastutavad Rumeenia-meelsete poliitikute vangistamise ja piinamise eest Transistrias. Samuti otsusest *Catan jt vs Moldova ja Venemaa*¹⁴⁰ otsustas EIK, et Venemaa on rikkunud EIÕK 1. protkolli artiklit 2.

Mõlema kaasuse puhul tõi Venemaa mängu eitamistaktika ning süüdistas EIK-d liigeses politiseerituses. Juriidiline taktika oli suunatud eelkäige selle eitamisele, et Venemaa kontrollib Transnistria olukorda sõjaliselt, majanduslikult ja poliitiliselt.¹⁴¹

2.2.3. II maailmasõjaga seonduvad kaasused EIK-s

EIK kohtuotsuses *Kononov vs Läti*¹⁴² oli Venemaa kolmas isik. Kaasus seisnes II maailmasõja lõpus 27. mail 1944 Ida-Lätis asuva Mazie Bati külas aset leidnud üheksa inimese tapmises Kononovi poolt juhitud Punaarmee partisanisalga poolt.¹⁴³

Venemaa kui NSVL õigusjärglane oli huvitatud sellest, et EIK poolt tehtav otsus näitaks ei mõistaks NSVL-i poolt ja nimel toime pandud tegevusi, sealhulgas mõningate Ida-Euroopa riikide okupeerimist, hukka. Seoses okupatsiooni küsimusega ei võtnud EIK selgelt seisukohta, kuid selline samm oli ilmselt ekslik, kuna omas otsuses olulist tähendust.¹⁴⁴ Selline EIK otsus oli suure tõenäosusega seotud püüdlusega hoida Venemaaga jäid diplomaatilisi suhteid ja seetõttu püüdis kohus teha lahendi, mis võiks mõningal määral olla rahuldav nii Läti kui Venemaa seisukohast vaadatuna.

¹³⁸ Viide 8, lk 276.

¹³⁹ EIKo 08.07. 2004, 48787/99, *Ilaşcu jt vs Moldova ja Venemaa*.

¹⁴⁰ EIKo 19.10. 2012, 43370/04, *Catan jt vs Moldova ja Venemaa*.

¹⁴¹ Viide 8, lk-d 277-278.

¹⁴² EIKo 17.05.2010, 36376/04, *Kononov vs Läti*.

¹⁴³ Samas.

¹⁴⁴ L. Mälksoo. Euroopa Inimõiguste Kohtu (suurkoja) otsus asjas Kononov vs. Läti. *Juridica III*, 2011, lk 236.

Kindlasti on oluliseks ka EIK kohtuotsus *Janowiec jt vs Venemaa*¹⁴⁵. Selles käsitleti Katõni massimõrva ohvite sugulaste kaebusi. Katõnis tapeti NSVL poolt II maailmasjõja ajal tuhandeid Poola sõjavange. EIK leidis küll, et Venemaa on tome pannud EIÕK artikkel 38 rikkumise seeläbi, et ei osutanud uurimiseks igakülgsest läbi, kuid see otsus demonstreeris pigem seda, et Venemaa ei ole jätkuvalt huvitatud NSVL kuritegude eest vastutuse võtmisest ning paljud neist kuritegudest jäävad endiselt läbi uurimata ning avalikustamata.¹⁴⁶

2.2.4. Erinevate õiguste rikkumine kriminaalmenetluses

Venemaa kriminaalmenetlus on olnud oluliseks EIK-le esitatvate kaebuste allikaks algusest peale.¹⁴⁷ Näiteks on ühed õõvastavamad faktid seoses artiklist 3 tulenva piinamise keelu rikkumisega tuletatavad kohtuasjas *Mikheyev v Venemaa*¹⁴⁸. Selles kohtuasjas langes avaldaja piinamise ohvriks politseiametnike poolt seonudvalt M.-i mõrvaga, mille ta väidetavalt oli toime pannud.

Avaldajt peksti, piinati elektriga ning ähvardati veelgi tõsisema peksmise ja piinamisega. Kuigi avaldajat piinati pikemat aega eesmärgiga saada tema ülestunnistus, see ei õnnestunud. Avaldajal õnnestus aga ennast vabastada ning ta hüppas eesmärgiga sooritada enesetapp politsejaoskonna teise korruse aknast, kukkus politsei mootoratta peale ning murdis oma seljaluu. Isik, kelle märvas teda süüdistati, ilmus samal päeval tervena koju.¹⁴⁹

EIK tuvastas, et Venemaa on rikkunud EIÕK artiklist 3 tulenevaid negatiivsed kohustusi ning menetluslikke kohutsi seoses sõltumatu uurimise algatamisega väidetava piinamisjuhtumi suhtes. Kohtuasi jõudis kohtumenetluseni aga alles seitse aastat pärast sündmuste asetleidmist. Eeluurmine suleti ja algatati enam kui 15 korda ning oli selge, et teatud perioodidel oli uurimisprotsess vaid formaalus aimatava lõpptulemusega.¹⁵⁰

Ebainimliku kohtlemise tagajärjel oli avaldaja püsivalt töövõimetu ning vajas pidevat hooldaja abi.

¹⁴⁵ EIKO 21.10.2013, 55508/07, *Janowiec jt vs Venemaa*.

¹⁴⁶ Viide 8, lk 280.

¹⁴⁷ Viide 2, 467.

¹⁴⁸ EIKo 26.01.2006, 77617/01, *Mikheyev vs Venemaa*.

¹⁴⁹ Samas.

¹⁵⁰ Samas.

EIK mõisti tema kassuks välja 130 000 eurot varalist ja 120 000 eurot mittevaralist kahju.

Ebainimliku kohtlemisega oli tegemist ka kohtuasjas *Mensheva vs Venemaa*, kus avaldajat ähvardati ja tekitati kehalisi vigastusi politseiametnike poolt eesmärgiga, et avaldaja annaks tunnistusi oma partneri vastu.

Tihti oli tegemist kriminaalmenetluses toimepandud EIÕK rikkumistes esil ebaefektiivne piinamise uurimine.¹⁵¹

Teatud juhdel tegi kinnipidamise hullemaks ka meditsiinilise abi puudumine: *Popov vs Venemaa*¹⁵², *Khudobin* ¹⁵³*vs Venemaa*

Venemaa suhtumine avaldub *Kalashnikov vs Venemaa*¹⁵⁴ kohtuasjas, kus väideti, et avaldaja suhtes ei püüta eraldi luua ebainimlikku keskkonda, vaid kõik Venemaa kinnipeetvad viibivad sarnases olukorras.

Teatud juhtudel esines ka artiklist 34 tulenevaid rikkumisi (*Klyakhin vs Venemaa*¹⁵⁵ – keelduti saata kirju EIK-sse; *Popov vs Venemaa*- ähvardused seoses avaldusega EIK-sse, kirjavahetuse kontrollimine). Pärast neid kaasuseid võttis Venemaa justiitsministeerimu vastu reeglistiku, mis keelas tsenseerida kirjavahetuse EIK-ga.¹⁵⁶

Venemaa kriminaalmenetlusega seonduvaks oluliseks probleemiks on ka EIÕK artiklist 5 tulenevad rikkumised seoses vabaduse ja turvalisuse õigusega. EIK poolt tuvastatud rikkumised on seotud nii kinnipidamiste alusetusega kui ka protseduuri mittejärgmisega. Nt kohtotuses *Smirnova vs Venemaa*¹⁵⁷ EIK jõudis järeldusele, et siseriiklikud kohtud ei suutnud esitada veenvaid tõendeid ja argumentatsiooni seoses avaldaja kinnipidamisega. Siseriikliku kohtu otsus ei sisaldanud ühtegi detaili ega fakti, mis kinnipidamist õigustaks. Seega leiti, et on toimunud artiklite 5.1. ja 5.3. rikkumne. Selle otsuse tulemusena Venemaa parandas kriminaalmenetluse koodeksi artiklit 108 ning lisas kohustuse siseriiklikel kohtutel lisada fakte ja konkreetse põhistuse juhuks, kui

¹⁵¹ Viide 2, lk 468,

¹⁵² EIKo 13.07.2006, 26853/04, *Popov vs Venemaa*.

¹⁵³ EIKo 26.10.2006, 59696/00, *Khudobin vs Venemaa*.

¹⁵⁴ Viide 86.

¹⁵⁵ EIKo 30.11.2014, 46082/99, *Klyakhin vs Venemaa*.

¹⁵⁶ Приказ Минюста РФ От 03-11-2005 205 (Ред. От 12-02-2009) Об Утверждении Правил Внутреннего Распорядка Исправительных Учреждений.

¹⁵⁷ EIKo 24.07.2003, 46133/99, *Smirnova vs Venemaa*.

kohaldatakse kinnipidamist.¹⁵⁸

Kohtuasjas *Gusinskiy vs Venemaa*¹⁵⁹ EIK tuvastas, et kinnipidamine ei olnud seaduslik, sest see ei olnud vastavuse protseduuriga, mis tuleneb siseriiklikust seadusest ja Amnesty Acti alusel oli avaldaja vabastatud kriminaalvastustest. Samuti leidis kohus vastuolu artikliga 18 koos artikliga 5, sest oli tõendatud see, et ametivõimud kavatsesid sundida avaldajat müüma oma meediaäri Gazpomile ebasoodsatel tingimustel.¹⁶⁰

Artikkel 6, artokkel 3 ja artikliga 5 peetakse EIK-s klassikalisteks kohtuasjades Venemaa vastu seoses kriminaalmenetlusega.¹⁶¹

¹⁵⁸ Viide 2, lk 470.

¹⁵⁹ EIKo 19.05.2004, 70276/01, *Gusiyanski vs Venemaa*.

¹⁶⁰ Viide 2, lk 468.

¹⁶¹ Samas, lk 469.

3. Venemaa konstitutsiooniõiguse ja EIK praktika vastasseis

VFKK ja EIK vahel on Venemaa kuulumise aja jooksul EIK jurisdiktsiooni alla olnud juhuseid, mil kahe kohtu tõlgendus inimõigustest ja põhivabadustest on mõneti erinev. Sellega seonduv vastasseis jõudis haripunkti EIK otsuse *Anchugov ja Gladkov vs Venemaa* järgselt, kui VFKK võttis 14. juulil 2015 vastu otsuse, millega kinnitas oma ülemuslikkust ning Venemaa põhiseaduse ja selles sisalduvate sätete ning pritsiibide eelistatust vastavalt EIK-le ja EIÕK-le.

Samas põhjuseid sellise VFKK otsuse tegemiseks võis leida ka varasemast EIK praktikast seoses kohtuotsustega *Markin vs Venemaa* ja *Yukose vs Venemaa*.¹⁶²

Järgnevalt on analüüsitud eelnimetatud kolme EIK kohtuotsust ning asutud seisukohale, kui suurt rolli mängisid või võisid mängida VFKK 14. juuli 2015 otsuse tegemisel EIK otsused *Markin vs Venemaa* ja *Yukos vs Venemaa*.

Mõnevõrra pikemalt on allpool analüüsitud just *Yukose vs Venemaa* kohtuotsust, sest selle kaasusega on seotud veel ka täiendavaid poliitilise aspekte, mida on vajalik välja tuua.

3.1. *Markin vs Venemaa*

EIK suurkoda tegi 22. märtsil 2012. otsuse asjas *Markin vs Venemaa*. Markin oli Venemaa sõjaväkke kuuluv isik, kes soovis 2005. aastal saada kolme aasta pikkust lapsehooldustpuhkust pärast seda, kui ta oli saanud oma naise, proua Z-ga kolmanda lapse ja samal päeval oma naisest ka lahutanud. Markinile ei võimaldatud kolme aasta pikkust lapsehoolduspuhust, põhjendades seda eelkõige sellega, et taolise õiguse kasutamine oli ettenähtud naissoost sõjaväelastele.¹⁶³

11. augustil 2008 pöördus Markin Vene Föderatsiooni Konstitutsioonikohtu poole kaebusega, et seadusesätted, mis ei luba meessoost sõjaväelasel lapsehoolduspuhkust on vastuolus EIÕK ning 15. jaanuril 2009 tegi Vene Föderatsiooni Konstitutsioonikohus selle alusel otsuse, millega jättis Markini kaebuse rahuldamata.¹⁶⁴

¹⁶² L. Mälksoo. Russia's Constitutional Court Defies the European Court of Human Rights. *European Constitutional Law Review*, 12 (2), 377–378.

¹⁶³ EIKo 22.03.2012, 30078/06, *Konstantin Markin vs Venemaa*, § 12.

¹⁶⁴ Samas, §-d 33-34.

21. mail 2006 pöördus Markin samasisulise kaebusega ka EIK poole ja 07. oktoobril 2010 tegi EIK koda otsuse, milles leidis, et Venemaa on rikkunud EIÕK artiklist 14 tulenevat diskrimineerimiskeeldu koostoimes artiklist 8 tuleneva õigusega era- ja perekonnaelu austamisele.¹⁶⁵ Venemaa kaebas otsuse edasi ning EIK suurkoda tegi omakorda otsuse, milles nõustus koja otsuses tooduga ning kinnitas samuti, et Venemaa on rikkunud EIÕK artiklit 14 koostoimes artikliga 8.¹⁶⁶

EIK suurkoda leidis, et erinevat kohtlemist peab käsitma kui diskrimineerivat, kui sellel ei ole objektiivset ja mõistlikku põhjendust ehk kui see ei taotle õigustatud eesmärki või kohaldatavate meetmete ja meetmetega taotletava eesmärgi vahel ei ole mõistlikku proportsionaalsust. Juhul kui riik võimaldab lapsehoolduspuhkust, siis langeb see EIÕK artikkel 8 kaitsealasse, ning riik peab sealjuures järgima, et lapsehoolduspuhkuse võimaldamine on kooskõlas EIÕK artikliga 14. Lapsehoolduspuhkuse ja sellega kaasnevate hüvitiste puhul ei saa teha vahet soolisel alusel. Erikohtlemist ei õigusta ka isiku sõjaväelase staatus.¹⁶⁷

EIK suurkoja otsus *Markin vs Venemaa* oli seega vastupidine sellele, mida oli otsustanud samas asjas VFKK. Ilmnes konflikt kahe kohtu tõlgendustes seoses sellega, mida põhiõigused tähendavad ning kumma kohtu tõlgendus on ülim.¹⁶⁸ Täiendavalt oli EIK suurkoja otsus *Markin vs Venemaa* oluline ka seetõttu, et see tõi esile pinged, mis tegelikult peituvad Euroopa inimõiguste universaalsuse ja progresiivsuse all.¹⁶⁹

Kohtuotsus tekitas Venemaal seega põhjendatult palju vastukaja. Nendes olulisemaks võiks nimetada VFKK esimehe V. Zorkini artiklit, kus ta avaldas pahameelt EIK otsuse ja selles toodud põhjuste suhtes.¹⁷⁰

Kui VFKK pidi taas Markiniga seotud kaasust lahendama pärast tema võitu EIK-s, asus see 06. detsembril 2013. tehtud otsuses seisukohale, et juhul kui siseriiklik kohus jõuab järeldusele, et EIK otsuse täitmine on võimatu ilma teatud seadusesätete, mille suhtes VFKK on varasemalt vastuolu põhiseadusega eitanud, kontitutsioonivastaseks tunnistamist, on siseriiklikul kohtul õigus

¹⁶⁵ EIKo 07.10.2010, 30078/06, *Konstantin Markin vs Venemaa*, § 59.

¹⁶⁶ Viide 163, § 152.

¹⁶⁷ Samas, §-d 125-136.

¹⁶⁸ L. Mälksoo. *Markin v Russia*, *American Journal of International Law*, 106 (4), 2012, lk 838.

¹⁶⁹ Samas, lk 841.

¹⁷⁰ Валерий Зорькин „Предел уступчивости“. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://rg.ru/2010/10/29/zorkin.html>

kohtumenetlus peatada ning pöörduda arvamuse saamiseks VFKK poole.¹⁷¹

VFKK ei andnud eelnimetatud otsusega täiesti otsest selgelt vastust tekkinud konfliktile, kuid otsusest võib siiski teha järelduse, et VFKK-l on seaduse muudatuste otsustamisel siiski viimane sõna.

3.2. Yukos vs Venemaa

OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos (Yukos) esitas 23. aprill 2004 EIK-sse avalduse Venemaa vastu ning 29. jaanuaril 2009 otsusega võeti see menetlusse.¹⁷² Yukos oli naftaga tegelev erafirma, mis oli registreeritud Neftejuganski linnas ning mille juhtimisega tegeles selle tütarettevõtte OOO „YUKOS“ Moskva.¹⁷³ Yukos oli algselt riigile kuuluv firma, mille omandas 1995. aastal peetud oksjonil Mihhail Hodorkovskile kuuluv pank Menatep. Mõne aastaga sai Yukosest Venemaa üks suurimaid naftaettevõtteid ning Hodorkovskist oluline isik Venemaa majanduslikus arengus.¹⁷⁴ 2003.-2004. aastal korraldas Venemaa Maksuministerium (ministeriumi)¹⁷⁵ Yukose äritegevuse suhtes kontrolli ning leidis mitmetesse miljarditesse dollarititesse (USD) ulatuvaid tasumata makse.¹⁷⁶ Sellest tingitud kohtuprotsesside käigus Yukos likvideeriti. Juhatuse esimees Hodorkovski arreteeriti 25. oktoobril 2003 ning määrati pikaajaline vanglakaristus.¹⁷⁷

EIK-le esitatud kaebuses tõi Yukos välja mitmeid 2000. aasta kohta käiva kontrolliga seotud riigipoolse käitumise aspekte, mis tema arvates rikkusid EIÕK artiklist 6 tulenevat õigust õiglasele kohtumenetlusele. Eelkõige tugines Yukos oma väidetes artikli 6 lg 1 l-le 1, mille kohaselt igäihel on oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamisel õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse

¹⁷¹ Judgment of 6 December 2013 No. 27-П- In the case on the review of constitutionality of the provisions of Article 11 and Items 3 and 4 of Section 4 of Article 392 of the Civil Procedure Code of the Russian Federation in connection with the request of the Presidium of Leningrad Circuit Military Court. Kättesaadav www.ksr.ru/en/Decision/Judgments/Documents/2013%20December%206%2027-P.pdf

¹⁷² EIKo 20.09.2011, 14902/04, *OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia*, §-d 6-7.

¹⁷³ Samas, § 1.

¹⁷⁴ Goldman, M. I. Naftaimpeerium: Putin, võim ja uus Venemaa. Ersen, 2009, lk-d 134-139.

¹⁷⁵ *Министерство Российской Федерации по налогам и сборам* (Ministry of Taxes and Levies of the Russian Federation), pärast haldusreformi aastal 2004 - *Федеральная налоговая служба* (Federal Tax Service). Arvutivõrgus: <http://www.nalog.ru/mnsrus/chronicle/3780401/>

¹⁷⁶ Viide 174, lk 152.

¹⁷⁷ EIKo 31.05.2011, 5289/04, *Khodorkovskiy v. Russia*, § 68.

alusel moodustatud kohtus. Samuti tugines Yukos lg 3 p-le (b), mis sätestab, et igal kuriteos süüdistataval on õigused saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks. EIK nentis, et tal on vaid pädevus analüüsida, kas kohtumenetlus tervikuna oli õiglane.¹⁷⁸

EIK analüüsis mitut erinevat aspekti, mida Yukos oma kaebuses esile tõi:

1) ministeerium esitas hagi esimese astme kohtusse ajal, mil Yukosele antud tähtaeg vabatahtlikuks tasumiseks ei olnud möödas – EIK ei analüüsinud seda kaebust pikalt. Viidates Moskva esimese astme kohtu otsusele, tõdes EIK, et ministeeriumi tegevus ei olnud õigusvastane, sest talitati vastavalt reeglile, mis taolist käitumist lubab.¹⁷⁹

2) Yukosel ei olnud piisavalt aega, et valmistada ette kaitset esimeses kohtuinstantsis – EIK märkis, et vahendite võrdsuse põhimõte on oluline nurgakivi õiglasel kohtumenetluses. Kriminaalkohtumenetluses peab mõlemal osapoolel olema võimalus tutvuda teise poole tõenditega.¹⁸⁰

EIK viitas, et artikkel 6 lg 3 kohaselt peab süüdistataval olema võimalus valmistada oma kaitset ette vajalikul moel ilma piiranguteta, et ta saaks konstrueerida asjassepuutuvad vastuväited ning selle kaudu anda oma panus kohtumenetluse tulemusse.¹⁸¹

EIK asus seisukohale, et Yukosele antud aeg asitõenditega tutvumiseks oli ebapiisav, olenemata, milliseid ressursse oleks ta saanud ettevalmistamisesse panustada. Samuti ütles EIK, et kohustus tagada piisav aeg materjalidega tutvumiseks lasus esimese astme kohtul ning kuigi on oluline, et menetlus kulgeks normaalsel kiirusel, ei saa seda tagada ühe osapoolse menetlusõiguste kulul.¹⁸²

3) Yukose kaebused kohtuistungis ning esimese astme kohtulahendi halva kvaliteedi kohta - EIK leidis, et need kaebused ei ole piisavalt põhjendatud ning liiga ebamäärased.¹⁸³

4) Yukose kaebus apellatsioonikohtuistungite varajase alguse kohta - EIK leidis, et sarnaselt esimese astme kohtumenetlusega, ei antud Yukosele piisavalt aega oma kaitset ette valmistada. Samuti leidis EIK, et apellatsioonikohus ei olnud tunnistanud esimese astme kohtu viga samas

¹⁷⁸ Viide 172, § 534.

¹⁷⁹ Samas, § 535.

¹⁸⁰ Samas, § 538.

¹⁸¹ Samas, § 538.

¹⁸² Samas, § 540.

¹⁸³ Samas, § 543.

küsimuses.¹⁸⁴

5) viivitus apellatsioonikohtu põhjendatud lahendi versiooniga – EIK leidis, et see ei takistanud Yukosel kassatsioonikaebust esitada ning seega ei olnud tegemist artiklist 6 tulenevate õiguste rikkumsega.¹⁸⁵

Kaks kõige kesksemat küsimust, millele EIK oma lahendis pööras küll suhteliselt vähe tähelepanu, olid rikkumised seoses EIÕK artiklitega 14 ning 18. Mõlemad kaebused rajanesid sisuliselt väitel, et kontrollid, selle käigus tuvastatud rikkumiste ning selle järgnenud kohtuvaidlused, mis lõppesid Yukose likvideerimisega, olid kantud mitte õiguslikest vaid poliitilistest faktoritest.¹⁸⁶

Yukos tugines EIÕK artiklile 14, tuues argumendina välja, et Venemaa kohus kohaldas seadust selektiivselt ainult neile, kuigi ka teised Vene naftafirmad olid kasutanud skeemi, kus nad seavad üles ettevõtteid madalalt maksustatud piirkondades.¹⁸⁷ Yukos väitis samuti, et võimud olid teadlikud sellisest skeemist ning aktsepteerisid seda võttes vastu firma maksudeklaratsioone.¹⁸⁸

Venemaa väitis, et hoolimata sellest, kui paljud sellist skeemi kasutasid, ei vabandanud see Yukose seadusevastast tegevust. Samuti öeldi, et taoliste maksupettuse skeemide kasutamine ei tulene puudulikust seadusandlusest, vaid teatud Venemaa arenguprobleemidega seotud asjaoludest.¹⁸⁹ Need olid seotud Nõukogude Liidu lagunemisega, mille tagajärjel üritati plaanimajanduselt võimalikult kiiresti üle minna turumajandusele, mis tõi endaga kaasa spontaanse riigivara erastamise.¹⁹⁰ 1990-ndatel aastatel valitses Venemaa majanduses olukord, mis võimaldas majanduslikult mõtlevatel inimestel kiiresti rikastuda ning riikliku kontrollisüsteemi puudulikkuse ja korrumpeerituse tõttu üles seada erinevaid viise oma tulu maksimeerimiseks.¹⁹¹

Kohus leidis, et Venemaa ei käitunud Yukose suhtes diskrimineerivalt, kuna ei olnud tõendeid, et võimud või kohtud olid taolisest maksupettusest teadlikud. Samuti ei olnud Yukos esitanud kindlaid tõendeid sellest, et ka teised firmad olid kasutanud taolisi vahendeid, sest ta toetus oma

¹⁸⁴ Viide 172, §-d 545-548.

¹⁸⁵ Samas, §-d 459-550.

¹⁸⁶ Samas, §-d 608-609; 659.

¹⁸⁷ Samas, § 608.

¹⁸⁸ Samas, § 609.

¹⁸⁹ Samas, § 610.

¹⁹⁰ Bean, B.W. Yukos and Mikhail Khodorkovsky: An Unfolding Drama. Edward Elgar Publishing, 2004, lk 326. Arvutivõrgus saadaval: <http://ssrn.com/abstract=1555110>

¹⁹¹ Viide 174, lk-d 73-75.

avalduses mittesiduvatele raportitele.¹⁹²

Kohtupraktikast tulenevalt on artiklist 14 tulenev erinevus kohtlemises siis, kui selles ei ole objektiivseid ega mõistlikke õigustusi.¹⁹³ EIK oli ka seisukohal, et liikmesriikidel on teatud hindamisõigus seoses sellega, kas sarnases situatsioonis olevaid isikuid võib kohelda ebavõrdselt.¹⁹⁴

Kui EIK jaoks ebasobivad tõendid sellest, et ka teised naftafirmad kasutasid sellist maksupettuse skeemi vastavad tõele, siis võib analüüsida seda, kas Venemaa käitumine Yukose suhtes oli diskrimineeriv või mitte. Venemaa väitis, et parasjagu käis võitlus maksudest kõrvalehoidumisega ning kontrollimehhanismide tugevdamisega.¹⁹⁵ Samas võib seda mõista ka kui ettekäänent Yukose tegeliku likvideerimise motiivi varjamiseks, mille Yukos vaidlustas eraldi tuginedes EIÕK artiklile 18.

Kuigi EIK ei kulutanud palju aega analüüsimaks, kas Venemaa oli rikkunud artikkel 18 koostoimes protokoll 1 lõikest 1 tulenevat õigust ehk kas Yukose likvideerimine võis olla poliitiliselt motiveeritud, on see üks olulisemaid küsimusi Yukose kohtuasjas.

Poliitikat ja õigust on omavahel keeruline eristada, sest nad on omavahel paratamatult seotud. Seaduses valmivad demokraatlikus ühiskonnas vastavalt poliitilise võimupartei tahtele. Samas mõjutab poliitilisi vaateid see, mis inimeste arvates on õiglane ja õige – see, milline peaks õigus olema. Õigus ja poliitika ei ole kumbki igavesti muutumatul kujul kestvad. Võiks öelda, et nad on omavahel sõltuvuses. Võimalik on aga ka olukord, kus õigust kasutatakse oma poliitiliste eesmärkide edendamiseks. Seda kasutatakse kui pelgalt vahendid saavutamaks sobival ajal endale sobilikku olukorda. Kas selline olukord võis olla ka Yukose likvideerimise tegelike motiivide taga?

Yukose juhatuse esimees Mihhail Hodorkovski oli suutnud vaid mõne aastaga erastada see ettevõtte riigilt ning teha sellest Venemaa suurim naftafirma.¹⁹⁶ Vladimir Putin võis näha temas oma tulevast konkurenti ning kedagi, keda ta ei saa allutada endale kuuletuma, ja seega tahta

¹⁹² Viide 172, §-d 614-616.

¹⁹³ EIKo 28.11.1984, 8777/79, *Rasmussen v. Denmark*, § 38.

¹⁹⁴ Samas, § 40

¹⁹⁵ Viide 172, § 611.

¹⁹⁶ Viide 174, lk 134.

temast lahti saada. Näidetena sellele teooriale võib tuua Yukose ja Hiina vahelise lepingu, mis kohustas Yukost regulaarselt eksportima Hiinasse naftat. Samuti ka fakt, et Hodorkovski soovis müüa suure osa Yukosest USA firmadele.¹⁹⁷

Nafta on tänapäeva maaailmas väga oluline maavara, mille valitsemise pärast võidakse alustada isegi rahvusvahelisi konflikte. Seega ei ole mõeldamatu, et V. Putin soovis muuhulgas tagada seda, et Venemaa omandis ja käsutuses oleks piisavalt suur naftavaru. Oma 1997. aastal Peterburi Mäeinstituudis kaitstud kandidaaditöös¹⁹⁸, asus V. Putin seisukohale, et ulatuslike maavarade ressursid on Venemaa majanduse arengu jaoks suure tähtsusega ning olenemata sellest, kelle omandis maavarad on, peaks riigil alati olema õigus reguleerida nende ammutamise arenguprotsessi ja kasutamist.¹⁹⁹

Samuti võis V. Putini hoiakut M. Hodorkovski suhtes mõjutada viimase sekkumine poliitikasse, kui ta tahtis hakata ulatuslikult rahastama erinevaid erakondi nende valmiskampaaniates. Võimalik, et seda tehes soovis ta saada oma kaudset mõju seadusandlusele.²⁰⁰

Lähtudes eelpool nimetatust võib tõdeda, et V. Putinil võis olla poliitiliselt motiveeritud tahe Hodorkovski eemaldamiseks avalikust elust. Vahendina selleks oli võimalik kasutada Yukost. Selleks, et Yukose hävitamine oleks ka rahvusvahelisel tasandil vaadeldav kui õigusriigi põhimõtte järgimine, kasutasid Venemaa võimud positiivset õigust maskeeringuna oma tegelike eesmärkide varjamiseks. Venemaal oli võimalik sel moel ajada poliitikat ning tuua oma tegevuse põhjendamiseks üldtunnustatud õiguse põhimõtteid, millele on raske vastu vaielda ning tõestada vastupidist.²⁰¹

EIK asus seisukohale, et Venemaa ei olnud rikkunud Yukose õigusi EIÕK artikkel 18 alusel, sest ei olnud esitatud piisavaid tõendeid, et otsustada vastupidist.²⁰² Kõrvuti Yukose kohtulahendiga oli ka Mihhail Hodorkovski individuaalkaebus EIK-sse²⁰³. Ka selles asus kohus seisukohale, et

¹⁹⁷ Viide 172, § 141.

¹⁹⁸ Balzer H. Vladimir Putin's Academic Writings and Russian Natural Resource Policy - Problems of Post-Communism, vol. 53, no. 1, January/February 2006, lk 48-49.

¹⁹⁹ Samas, lk 52.

²⁰⁰ Sixsmith, M. Putin's Oil: The Yukos Affair and the Struggle for Russia. The Continuum International Publishing Group Inc, New York, 2010., lk 52.

²⁰¹ Mälksoo, L. Rahvusvaheline õigus Eestis: ajalugu ja poliitika. Juura, Tallinn, 2008, lk 126.

²⁰² Viide 172, §-d 665-666.

²⁰³ EIKo 31.05.2011, 5289/04, *Khodorkovskiy v. Russia*.

artiklit 18 ei olnud rikutud.²⁰⁴ Kohus toonitas, et tõendamiskoormis on Kohtusse avalduse esitajal.²⁰⁵ Samuti on nii Hodorkovski kui ka Yukose kohtulahendis öeldud, et tõendid peavad olema otsesed ja ümberlukkamatud.²⁰⁶

Kohus ütleb ka, et kuna tõendamiskoormis on suur, siis ei ole olnud palju kohtuasju, kus artikli 18 rikkumine on tuvastatud.²⁰⁷ Üks sellistes juhtes, kui tõendid on olnud piisavalt vettpidavad, et leida artikli 18 rikkumine oli otsuses *Gusinskiy v. Russia*²⁰⁸, kus tõendina kasutati konkreetset allkirjastatud kokouelpeet, millest võis tuletada tegevust, mis rikkus nimetatud sätet.

31. juulil 2014 tegi EIK otsuse²⁰⁹, milles mõistis Yukose aktsionäride kasuks välja hüvitise summas ligi 2 miljardit eurot, mis oli EIK praktikas pretsendenditu hüvitise suurus.

3.3. Anchugov ja Gladkov vs Venemaa

04. juulil 2013 tegi EIK otsuse *Anchukov ja Gladkov vs Venemaa*. Kohtuotsus puudutas kahte isikut, kellele oli erinevatel aegadel mõistetud vanglakaristus ning selle aja jooksul ei olnud neil võimalik võtta osa Riigiduumas ja presidentivalimistest tulenevalt Vene Föderatsiooni konstitutsiooni sisalduvast keelust.²¹⁰

Mõlemad avaldajad pöördusid erinevatel aegadel Venemaa konstitutsioonikohtu poole ning said vastuse, et konstitutsioonikohtul ei ole pädevust hinanta ühe konstitutsiooninormi vastavust mõnele teisele. Siseriiklikute kohtute lahendites viidati vangite hääletamist keelavale konstitutsiooninormile.²¹¹

EIK jaoks ei olnud vangide hääletamisõiguse küsimus uus, varasmalt oli EIK seda arutanud ka kohtuotsustes *Hirst vs Suurbritannia*²¹² ja *Scoppola vs Italy (nr 3)*. Nimetatud kohtuotuste vahe oli selles, et kuigi mõlemal juhul leidis aset vangide hääletamisõiguse äravõtmine, ei olnud Itaalia

²⁰⁴ Samas, § 261.

²⁰⁵ Samas, § 256.

²⁰⁶ Samas, § 260; viide 172, § 663.

²⁰⁷ Viide 203, § 256.

²⁰⁸ EIKo 19.05.2004, 70276/01, *Gusinskiy v. Russia*

²⁰⁹ EIKo 31.07.2014, 14902/04, *OA O Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia*, §-d 6-7.

²¹⁰ EIKo 04.07.2013, 11157/04, *Anchugov ja Gladkov vs Venemaa*, §-d 1-17.

²¹¹ Samas, §-d 18-23

²¹² EIKo 30.03.2004, 74025/01, *Hirst vs Suurbritannia (nr 2)*.

puhul see tehtud viisil, mis oleks käsitletav kui EIÕK 1. protokollilise artikli 3 rikkumine. Itaalias rakendati hääleõiguse äravõtmist vaid teatud juhtudel, kui toime pandi riigivastased või kohtusüsteemi vastased süüteod või süüteod, mille eest määratav karistus on kolm või enam aastat vangistust ehk kokkuvõtlikult sellisete juhtumite puhul, kui kohtud soovivad rakendada eriti karmi karitsust.²¹³

Venemaa puhul oli tegemist aga sarnase olukorraga, mis kohtuotsuses *Hirst vs Suurbritannia (nr 2)*, kus hääletamisõiguse äravõtmine ei ole seotud määratava karistuse pikkusega, süüteo raskusega ega individuaalsete asjaoludega.²¹⁴

Hooliamata Venemaa väidetest, et vangide hääletamisõiguse äravõtmine on Venemaal ajalooliselt traditsiooniks, mis ulatub 19. sajandisse, asjassepuutuv konstitutsiooni säte on kooskõlas Venemaa demokraatliku visiooniga, leidis EIK, et Venemaa on rikkunud EIÕK 1. protokollilise artikli 3.²¹⁵

EIK pakkus omalt poolt välja ka võimaliku lahenduse, läbi teatud poliitiliste protsesside või läbi pädevate asutuste, kelleks eelkõige on Vene Föderatsiooni Konstitutsioonikohus, kes tõlgendavad Vene konstitutsiooni kooskõlas EIÕK ning konkreetset ka EIÕK 1. protokollilise artikliga 3.²¹⁶

3.4. Vene Föderatsiooni konstitutsioonikohtu 14. juuli 2015.a. aasta otsus

14. juulil 2015.a. tegi Venemaa Föderatsiooni Konstitutsioonikohus mitmete duumaaadikute pöördumise alusel otsuse, milles asuti seisukohale, et EIK otsused on siduvad ja kuulvad täitmisele ainult sellisel juhul, kui need ei ole vastuolus Venemaa konstitutsiooniga.²¹⁷

Konstitutsioonikohus tõi välja, et kuigi enamjaolult lähtuvad Vene konstitutsioon ja EIÕK

²¹³ EIKo 18.01.2011, 126/05, *Scoppola vs Itaalia (nr 3)*, § 106.

²¹⁴ Viide 212, § 101.

²¹⁵ Samas, §-d 103 ja 112.

²¹⁶ Samas, § 111.

²¹⁷ Постановление Конституционного Суда Российской Федерации по делу о проверке конституционности положений статьи 1 Федерального закона «О ратификации Конвенции о защите прав человека и основных свобод и Протоколов к ней», пунктов 1 и 2 статьи 32 Федерального закона «О международных договорах Российской Федерации», частей первой и четвертой статьи 11, пункта 4 части четвертой статьи 392 Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации, частей 1 и 4 статьи 13, пункта 4 части 3 статьи 311 Арбитражного процессуального кодекса Российской Федерации, частей 1 и 4 статьи 15, пункта 4 части 1 статьи 350 Кодекса административного судопроизводства Российской Федерации и пункта 2 части четвертой статьи 413 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации в связи с запросом группы депутатов Государственной Думы. Arvutivõrgus: doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision201896.pdf

samadest väärtustest, mõningad EIK tõlgendused võivad olla vastuolus Vene Föderatsiooni konstitutsiooniliste väärtustega.²¹⁸ Samuti õigustas Vene konstitutsioonikohus oma otsust sellega, et taolisi konflikte on EN liikmseriikide hulgas olnud ka varem, viidates Saksamaa, Itaalia ja Austria konstitutsioonikohtute kaasustele. Samuti viitas Vene konstitutsioonikohus *Hirshi* kohtuasjaga seonudvale Suurbritannia ülemkohtu otsusele.

Kohus viitas ka *Markini* kaasusele, millesga seonduvalt kohus väitis, et ei ole ilmne see, et EIK pakkus omapoolse tõlgendusega paremat inimõiguste ja põhivabaduste kaitset kui konstitutsioonikohus.²¹⁹

Vastava konstitutsioonikohtu otsus võeti aluseks Konstitutsioonikohtu seaduse täiendamise seadusele, mis jõustus 14. detsembril 2015.a.²²⁰

Vene Föderatsiooni konstitutsioonikohtu otsus uue suuna Euroopa inimõiguste ja Venemaa konsitutsionalismi diskursusele.²²¹

19. aprillil 2016.a. tegi Venemaa konstitutsioonikohus otsuse²²², mille kohaselt ei ole võimalik täita EIK otsust *Anchugov ja Gladkov vs Venemaa*.

²¹⁸ Samas, punkt 4.

²¹⁹ Samas.

²²⁰ Федеральный конституционный закон от 14.12.2015 N 7-ФКЗ "О внесении изменений в Федеральный конституционный закон "О Конституционном Суде Российской Федерации", Kättesaadav: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_190427/3d0cac60971a511280cbba229d9b6329c07731f7/#dst100009

²²¹ Viide 162, lk 384.

²²² Постановление Конституционного Суда Российской Федерации по делу о разрешении вопроса о возможности исполнения в соответствии с Конституцией Российской Федерации постановления Европейского Суда по правам человека от 4 июля 2013 года по делу «Анчугов и Гладков против России» в связи с запросом Министерства юстиции Российской Федерации; kättesaadava inglise keeles: www.ksrf.ru/en/Decision/Judgments/Documents/2016_April_19_12-P.pdf

4. Venemaa hetkeseis ning tulevik EIK-s

Käesolevas alapunktis tuuakse välja, millised probleemid on jätkuvalt olulised Venemaal inimõiguste ja põhivabaduste kaitse seisukohast, millele EIK oma praktikas tähelepanu juhib, ning millised võiksid olla tulevikus EIK poolt Venemaa suhtes lahendatavad kaasused ja nende tulemused.

4.1. Venemaa olulised probleemid seoses EIÕK-st tulenevate kohustustega

Anatoly I. Kovler, kes oli perioodil 1999-2012 Venemaa poolt EIK kohtunik, toob välja järgmised jätkuvalt püsivad Venemaa probleemid seoses EIÕK-st tulenevate kohustustega²²³:

- ebaefektiivne uurimine seoses kadumistega Põhja-Kaukaasias (EIÕK artikkel 2 selle menetluselikes aspektides);
- ebaefektiivne uurimine seoses kuritarvitamisega arreteerimise, küsitluste ja uurimistega seoses (EIÕK artikkel 3 menetluselikes aspektides);
- mediitsiiniabi osutamise kvaliteet kinnipeetavatele (EIÕK artikkel 3 sisulises osas);
- kestav ja laialtkasutatav vahi alla võtmine ja kinnipidamine, tihti haldusasjades; menetluslikud ebaregulaarsused seoses rakendatavate tõendite üle otsustamisel, liiga pikad kinnipidamise perioodid (EIÕK artikkel 5);
- ebaõnnestumine seoses kohtuotsustega täitmisega, millest tulenevad ametivõimude kohustused (EIÕK artikkel 6)
- seiskunud reform seoses läbivaatamise protseduuriga tsiviilmenetluses (EIÕK artikkel 6)
- pikad vanglakaristused seoses narkoäri, mis põhinevad vaid provokatsiooni korras kogutud tõendidel; otsingutegevut puudutavate seadusesätete arbitraarne tõlgendamine (EIÕK artikkel 6, täpsemalt selle 2. lõige – süütuse presumpatsioon)
- probleemid seoses menetlusliku võrdusega tsiviil- ja kriminaalmenetluses (osaliste kutsumine kohtuistungile, kaitse poole tunnistaha ülekuulamine, õigus tõhusale kaitsele).

Seega võib asuda seisukohale, et probleeme, millega Venemaa peaks tegelema on mitmeid ning nende lahenduste otsimine on pikk protsess. Oluliseks takistuseks nende probleemide ületamisel

²²³ A.I. Kovler. The Impact of the ECHR on democratic change in Central and Eastern Europe, Cambridge University Press, 2016, lk 370.

võib kindlasti muutuda ka Venemaa ja VFKK poolsed püüded tagada oma suveräänsus ning soovi korral mitte täita EIK-st tulenevaid kohtuotsuseid tuginedes Venemaa põhiseaduse ja VFKK ülemuslikkusele.

4.2. Samasooliste õigused

Üks oluline tendents, mida võib ilmselt tulevikus EIK-s kohata on Venemaa samasooliste õigused. Käesolevaks hetkeks on EIK menetluses mitmeid samasooliste õigusega abielluda ja astuda seaduslikult tunnustatud ning kaitstud liitu.²²⁴ Avaldajad leiavad, et neil on vastavad õigused EIÕK artiklis 8 sätestatud õiguse era- ja perekonnaelu asutamisele ning artiklist 14 tulenuva diskrimineerimiskeeluga seoses.

Lisaks õigusele abielluda võivad EIK päevakorda ka teised õigused, mis samasooliste abieluga on seotud – näiteks õigus lapsendada. Samuti on mitmeid muid samasooliste õiguseid, mille kaitsmist EIK-st võidakse nõuda. Üheks selliseks olukorraks on näiteks hektel EIK-s menetluses olevad avaldused, kus avaldajad kaebavad seoses ametivõimude keeludmisega registreerida organisatsioone, mis kaitsevad homoseksuaalsete isikute õigusi.²²⁵

Samuti on üheks võimalikuks allikaks EIK-sse pöördumiseks murettekitavad samasooliste tagakiusamised ja koondamislaagritesse viimine Tšetšeenias, mis on meedias kajastust leidnud.²²⁶

Samasooliste õigustega seoses peab tõdema, et isegi juhul, kui EIK näiteks leiab, et Venemaa samasooliste õiguste üheks väljenduseks võiks olla lubada sooneutraalsed parterlused või ka abielud, on vähetõenäoline, et Venemaal kui ülimalt konservatiivse suhtumisega riigis selline EIK otsus läbi läheb ning suure tõenäosusega kasutatakse ka selle puhul VFKK poolt loodud pretsedenti EIK otsust mitte täita.

4.3. Venemaa suhtes teiste riikide poolt esitatud kaebused

²²⁴ 40792/10 *Fedotova ja Shipitko vs Venemaa*, 30538/14, *Chunosov ja Yevtushenko vs Venemaa*, 43439/14 *Shaykhraganova ja Yakovleva vs Venemaa*.

²²⁵ 35949/11 *Alekseyev ja abiellumise võrdõiguslikkuse liikumine vs Venemaa*, 58282/12 *Alekseyev jt vs Venemaa*

²²⁶J. Zorthian. Nikki Haley: Reported Killings of Gay People in Chechnya 'Cannot Be Ignored'. Time (17.04.2017) Kättesaadav: <http://time.com/4743694/nikki-haley-chechnya-persecuting-gay-men-united-nations/>

EIÕK artikkel 34 võimaldab konventsiooniosalisel pöörduda EIK poole kaebusega, et teine konventsiooniosaline on rikkunud EIÕK-d ja selle protokolle. Venemaa suhtes on juba tehtud otsus *Gruusia vs Venemaa (I)*²²⁷, milles EIK leidis, et Venemaa on rikkunud EIÕK-st tulenevaid kohustusi deporteerides 2006. aasta sügisel mitmeid Gruusia kodanikke. Samuti on menetluses ka kohtuasi *Gruusia vs Venemaa (II)*²²⁸, mille sisuks on 2008. aasta augustis Lõuna-Osseetias aset leidnud relvastatud konflikt.

Lisaks on EIK-s Venemaa mitmeid Ukraina poolt esitatud avaldusi seoses Krimmi poolsaare annekteerimisega ja relvastatud konfliktida Ida-Ukrainas.²²⁹

4.4. Venemaa edasine osalemine EN-s

Ei saa täielikult välistada ka seda, et Venemaa otsustab EN-st ja seeläbi EIÕK ning EIK jurisdiktsioonist üleüldse lahkuda. Selline arvamus on küll pigem ennatlik, sest kuigi Venemaa on näidanud seoses EIK-ga teatud allumatust ning püüet olla sõltumatu, ei ole ta taoline otsus täiesti pretsedenditu. Ka mõned teised EN liikmesriigid on jätnud endale teatud võimalusi EIK otsuseid mitte täita.²³⁰ Küll aga on üsna unikaalne see ulatus, milles Venemaa soovib EIK pädevusest võimalusel mööda minna.²³¹ Ei ole päris selge, kas ja kui palju järgitakse Venemaal demokraatliku riigikorralduse alusprintsipe, kus täidesaatev ja kohtuvõim peaksid paiknema täielikult eraldi. Juhul, kui täitevvõim avaldab olulist mõju kohtuvõimule, siis ei ole välistatud ka sellise VFKK otsuse tegemine, kus leitakse mingi poliitiliselt ja majanduslikult ebasobiliku EIK kohtuotsuse puhul, et see on vastuolus konstitutsiooniga (nt EIK kohtuotsus *Yukos vs Venemaa*, mille alusel on Venemaa kohustatud tasuma üüratud summasid).

VFKK on ennast positsioneeriniund kõrgemale EIK-s tehtud otsutest ning ta saab oma ülemaat otsustusvõimu näidata, tuginedes Venemaa põhiseadusele. Konventsioonis on suur hulk õigusi ja vabadusi, mida on võimalik tahtmise korral siduda ilmselt kõigi EIK kohtutosustes esinevate argumentide ja hinnangutega. Seega võib väita, et VFKK võib sisuliselt otsustada ja tagasi lükata

²²⁷ EIKo 03.07.2014, 13255/07, *Gruusia vs Venemaa (I)*.

²²⁸ 38263/08, *Gruusia vs Venemaa (II)*.

²²⁹ 20958/14 *Ukraina vs Venemaa (I)*, 43800/14 *Ukraina vs Venemaa (II)*, 42410/15 *Ukraina vs Venemaa (IV)*, 8019/16 *Ukraina vs Venemaa (V)*, 70856/16 *Ukraina vs Venemaa (VI)*.

²³⁰ Viide 162, lk-d 381-384.

²³¹ Samas, lk 394.

iga otsuse, mille EIK Venemaa suhtes teeb.

Selline samm on ühelt poolt arusaadav osas, mille võiks olla tinginud soov olla teatud inimõiguste ja põhivabadustega seonduvates olukorras ilmutada ja tugineda teistsugustele väärtustele, mis ei pruugi alati illa kooskõlas EIK poolsete tõlgendustega.

Teisalt on selline samm ka kummastav ning seab küsimuse alla üleüldise kuulumise EIK jurisdiktsiooni alla. Olla poolenistis sees ja poolenisti mitte on ilmselgelt mugav ja omada võimalust ise otsustada selle üle, milliseid EIK kohtulahendeid jõustada ja milliseid mitte, pakub suuremat võimalust olla sõltumatu. Hetkel ongi Venemaa sisulises vahepeelses seisus. Pärast Krimmi annekteerimist ja sõjategevust Ida-Ukrainas on läänemaailma ja Venemaa suhted oluliselt teravnendunud. Võrdluseks on juba toodud ka külma sõja aegset olukorda, kuigi maailmapilt on vahepeal oluliselt muutunud.

Seetõttu peegeldab ilmselt ka EIK ja Venemaa edaspidiseid suhteid mõneti ka Venemaa ja lääne vaheline vastasseis.

Kokkuvõte

Venemaa kui EIÕK jurisdiktsiooni alla kuuluvas riigis on mitmeid olulisi probleeme seoses sellest tulenevate inimõiguste ja põhivabadustega. Oma ligi 20-aasta pikkuse kogemuse jooksul on Venemaa kindlasti tunnistanud ja tunnetanud seda, et on lasknud oma õigusüsteemil olla mõjutatud rahvusvahelisest kohtust nimega EIK ning selle praktikast.

Arvestades teiste EN liikmesriikide staaži on Venemaa suhteliselt noor konventsiooniosaline. Samas peab tõdema, et ta on EIK jaoks tekitanud palju tööd. Selle juured peituvad kindlasti teatud osas selles, et Venemaal on pärast NSVL lagunemist püüdnud küll läheneda Euroopale, kuid Venemaal valitsevad doktriinid ja suhtumine on sellegipoolest teatud küsimustes kardinaalselt erinev mujal Euroopast valitsevatest arusaamistest seoses inimõiguste ja põhivabadustega.

EIK praktika on kindlasti mõjutanud Venemaa seadusandlust ning teatud küsimustes nagu eeluurimsvanglate ülerahvastatus, siseriiklike kohtuotsuste mittetäitmine või täitmisega viivitamine, on Venemaa näidanud valmisolekut teha vajalikke reforme ning muuta vajadusel kohtupraktikat ja seadusi. Paraku toimuvad sellised muudatused Venemaa õiguskorras enamasti aga üsnagi aeglaselt, paljud EIK poolt tuvastatud puudused kõrvaldatakse hilinemisega.

Venemaa suhtes tehtud piloot-otsused on endaga kaasa tulnud nii mõnegi positiivse tulemuse, kuid põhiprobleemiks tundub ikkagi olevat Venemaa vahendite puudus seoses teatud küsimuste lahendamisega.

EIK on teinud mitmeid lahendeid, millest paistavad mõneti läbi ka hinnangud Venemaa teatud poliitilistele suundumustele, kuid kohati nagu näiteks otsuses *Kononov vs Läti*, on EIK püüdnud läheneda olukorrale liialt diplomaatiliselt ning delikaatselt.

EIK kohtupraktika kaudu on võimalik läbi inimõiguste prisma jälgida Venemaa tegevusega kaasnevaid ning EIÕK kaitsealasse kuulvaid põhiõiguste rikkumisi erinevates situatsioonides. Relvastatud konfliktid, kus Venemaa on olnud osaline – Tšetšeenia, Gruusia ja Ukraina – on endaga kaasa toonud ka vastavat liiki avaldused EIK-sse. Läbi mitmete kohtulahendite on võimalik asuda seisukohale, et inimõigused ei ole Venemaale igas situatsioonis prioriteetsed. Inimõigustele tuginemine võib olla Venemaa jaoks kui ettekääne teha seda, mida mingitel muudel kaalutlustel teha ei oleks võimalik.

Alates 2014. aastast kui Venemaa annekteeris Krimmi poolsaare ning on varjatud agressiooniga osaline relvastatud konfliktis Ida-Ukrainas, on Venemaa ning läänemaailma suhted muutunud üsna pingsaks ja jahedaks.

Kindlasti avaldab see mõju ka Venema ja EIK vahelistele suhetele, sest EIK on olemuselt euroopalike väärtuste kaitseja. Seetõttu on Venemaa läbi VFKK otsuse seoses Venemaa põhiseaduse ülemuslikkusega ning selle otsuse alusel kehtestatud positiivse õigusega ennast pannud olukorda, kus ta saab lõpus ise valida, kas ta soovib teatud EIK otsuseid täita või mitte. Sellega seondvalt tõusetub paratamatult ka küsimus sellest, kui mõttekas on Venemaal jätkata EIK pädevuses.

Selgeks on saanud, et Venemaa soovib tagada enda sõltumatust EIK-s tehtavatest otsustest ning nendest ilmnevatest väärtustes seoses inimõiguste ja põhivabaduste kaitsega. Teatud inimõigused ja väärtused ei ole Venemaal ja EIK-l ühised. Esimeseks kõige ehedamaks näiteks sellest, oli Vene põhiseadusest tulenev vangide hääletamisõiguse puudumine. Märke sellest oli loomulikult ka varem nii kohtuotsuse *Markin vs Venemaa* järelkaja puhul kui ka mitmete teiste EIK otsuste suhtes.

Aeg näitab, milliseid EIK otsuseid võib Venemaa pidada oma konstitutsiooniga mittekooskõlas olevaks. Konkreetse ja püsiva VFKK praktika tekkimine antud küsimuses pakub kindlasti tulevikus täiendavat uurimisainet. Analüüsima peaks igat VFKK poolt tehtud otsust mitte täita EIK kohtuotsust. Omapoolse kindla seisukoha peaks väljendama ka EIK läbi Venemaa suhtes tulevikus tehtavate kohtuotsuste.

Üheks EIK võimaluseks anda Venemaale selge ja konkreetne sõnum seoses inimõiguste ja põhivabaduste kaitsmisega, on läbi otsuste, mis ei ole Venemaa suhtes liialt delikaatsed ning väljendavad selgelt neid väärtusi, mida EIÕK tagab.

Venemaa on loonud aga teatud mehhanismi, mis lubab tal tegelikkuses mööda minna peaagu igast EIK otsusest. Mida rohkem Venemaa seda mehhanismi rakendab, sest suuremaks kasvab lõhe “Euroopa inimõiguste” ja “Venemaa inimõiguste” vahel.

Tartus, 02.05.2017

Jevgeni Belavin

_____ (allkiri)

Summary – Russia under the jurisdiction of the ECtHR

The aim of this paper is to analyze the time that Russia has been under the jurisdiction of the ECtHR, what kind of violations of the ECHR are most common in Russia, what is the reason for those violations, how the case-law of ECtHR has impacted Russian legislation and the situation of human rights in Russia. From those things it might be possible to predict some future developments that may occur in regard to decisions made against Russia in the ECtHR.

Russia joined the Council of Europe in 1996 and ratified the ECHR in 1998, thus falling under the jurisdiction of the ECtHR. In that time Russia has significantly increased the workload of the ECtHR – about 9,95% of all cases that the ECtHR has ever decided, originate from Russia.

Russia holds the record for most applications lodged against out of all the 47 member states of the Council of Europe.

There are several important cases that the ECtHR has passed down in connection with Russia. The most significant in terms of providing a clear picture of structural and widespread problems in connection with human rights stemming from the ECHR are the pilot-judgements.

ECtHR has passed down three pilot-judgements in regard to Russia. Two of them, *Burdov vs Russia (No 2)* and *Gerasimov and Others vs Russia* deal foremost with the widespread issue on non-enforcement of domestic judgements and the third pilot-judgement *Ananyev and Others vs Russia* deals with inhumane and degrading conditions in pre-trial detention centres mostly caused by overcrowding.

Both pilot-judgements that deal with non-enforcement of domestic judgements have had a significant effect on the Russian legal system – Russia adopted necessary provisions in order to comply with the findings and rulings the ECtHR had made.

In the pilot-judgement dealing with overcrowding in pre-detention centres Russia has made little progress, citing complex and expensive reforms that require changes to be made on national as well as regional level, encompassing several legal and logistical issues.

In addition to the pilot-judgements, there are also ECtHR judgements that are of a more political nature. Sometimes ECtHR is the only way people can find redress that is not available on the domestic level. There are judgements that stem from disappearances in Chechnia that took place

during the armed conflict with Russia.

Other judgements, like *Kononov vs Latvia*, are important to Russia as the successor of the USSR. It is in Russia's interest that the ECtHR would not find certain violations for which Russia could be held accountable. Unfortunately the ECtHR had demonstrated certain indecisiveness in cases such as *Kononov vs Latvia*, by not analyzing and giving a direct answer to issues like the occupation of the Baltic states by the USSR in the Second World War.

It is also important to address the issue of the clash that has taken place between the CCRF and the ECtHR. It seemingly stems from the decision passed down by the ECtHR concerning prisoners voting rights. It is stipulated in the Russian constitution that prisoners do not have the right to vote (or be elected to office) while they are incarcerated. The ECtHR found that such a blanket ban is not permissible under the relevant provisions of the ECHR. In connection with that and due to the inquiry of some elected officials, the CCRF passed down a decision on the 14th of July 2015 according to which judgements of the ECtHR that are in conflict with the Russian constitution, may not be enforceable. The judgement of the CCRF was subsequently adopted into law before the end of the same year. Some time later the CCRF held that the judgement passed down by the ECtHR finding a violation of the ECHR by not permitting prisoners to vote can not be enforced due to the conflict with the Russian constitution.

Thus Russia created a way to not enforce certain decisions of the ECtHR. It is arguable whether the catalyst for this judgement of the CCRF was indeed the case concerning the prisoners voting rights, or it has something to do with the almost 2 billion euros that ECtHR awarded the shareholders of Yukos in the case *Yukos vs Russia*. Only time will tell if the CCRF will find some kind of conflict with the constitution in that case.

The future of Russia under the ECtHR is directly linked to the aforementioned doctrine that Russia has created for itself. If Russia may decide which cases to enforce and which to pass on, then it calls into question the purpose of still being a part of the Council of Europe. It is not unimaginable that Russia may decide to leave the jurisdiction of the ECtHR.

As of the present time there are still many issues in regard to human rights violations in Russia. For example, there are several cases pending at the ECtHR against Russia that concern gay rights. Some are directly linked to the right of gay people to marry and other are cases that relate to such

rights, as in setting up certain establishments in support of those rights. Russia, as a country that is very conservative in that regard, it is unlikely to accept favourable decisions to the applicants in those cases.

In regard to those kinds of cases Russia will certainly put to use the available mechanism that allows to not respect certain human rights if it finds such rights unacceptable under the Russian constitution. However, every time that that mechanism is used, the gap between “European human rights” and “Russian human rights” grows bigger.

Kasutatud lühendid

CCRF – Constitutional Court of the Russian Federation

CPT - Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee

ECHR – European Convention on Human Rights

ECtHR – European Court of Human Rights

EIK – Euroopa Inimõiguste Kohus

EIÕK – Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon

EN – Euroopa Nõukogu

ENPA – Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee

jt – ja teised

VFKK – Vene Föderatsiooni Konstitutsioonikohus

vs - versus

Kasutatud kirjandus

1. Burkov. The European Convention on Human Rights and fundamental freedoms in Central and Eastern Europe. Eleven International Publishing, 2012.
2. A.I. Kovler. The Impact of the ECHR on democratic change in Central and Eastern Europe, Cambridge University Press, 2016.
3. Balzer H. Vladimir Putin's Academic Writings and Russian Natural Resource Policy - Problems of Post-Communism, vol. 53, no. 1, January/February 2006.
4. Bean, B.W. Yukos and Mikhail Khodorkovsky: An Unfolding Drama. Edward Elgar Publishing, 2004. Arvutivõrgus saadaval: <http://ssrn.com/abstract=1555110>
5. Goldman, M. I. Naftaimpeerium: Putin, võim ja uus Venemaa. Ersen, 2009.
6. H. Keller ja A.S.Sweet (eds.). A Europe of Rights: the Impact of the ECHR on National Legal Systems. Oxford University Press, 2008.
7. L. Mälksoo. Euroopa Inimõiguste Kohtu (suurkoja) otsus asjas Kononov vs. Läti. Juridica III, 2011.
8. L. Mälksoo. Markin v Russia, American Journal of International Law, 106 (4), 2012.
9. L. Mälksoo. Russia's Constitutional Court Defies the European Court of Human Rights. European Constitutional Law Review, 12 (2).
10. L. Mälksoo. Venemaa käsitlused rahvusvahelisest õigusest. Kirjastus Tartu Ülikool.
11. M. Janis. Russia and the "legality" of Strasbourg Law. European Journal of International Law, 1997.
12. M.A. Filatova. Russian Yearbook on the European Convention on Human Rights. № 1 (2015): European Convention: new «old» rights. Moscow: Statut, 2015.
13. Mälksoo, L. Rahvusvaheline õigus Eestis: ajalugu ja poliitika. Juura, Tallinn, 2008.
14. Sixsmith, M. Putin's Oil: The Yukos Affair and the Struggle for Russia. The Continuum International Publishing Group Inc, New York, 2010.
15. Валерий Зорькин „Предел уступчивости“. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://rg.ru/2010/10/29/zorkin.html>

Kasutatud normatiivaktid

1. EIK Kohtureeglid, Strasbourg.
2. „Закон об обжаловании в суд действий и решений, нарушающих права и свободы граждан“, 27.04.1993, N 4866-1.
3. Федеральный закон "О компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок", 30.04.2010, N 68-ФЗ.
4. Федеральный закон "О содержании под стражей подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений", 15.07.1995, N 103-ФЗ.
5. Федеральный закон "О прокуратуре Российской Федерации", 17.01.1992, N 2202-1-ФЗ.
6. Конституция Российской Федерации, 12.12.1993.
7. "Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации", 18.12.2001, N 174-ФЗ.
8. Приказ Минюста РФ От 03-11-2005 205 (Ред От 12-02-2009) Об Утверждении Правил Внутреннего Распорядка Исправительных Учреждений.
9. Федеральный закон от 29.06.2015 N 190-ФЗ "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации"; Федеральный закон "О внесении изменений в статью 3 Федерального закона "О компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок" и Кодекс административного судопроизводства Российской Федерации" от 03.07.2016 N 303-ФЗ; Федеральный закон от 19.12.2016 N 450-ФЗ "О внесении изменений в Федеральный закон "О компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок" в части присуждения компенсации за нарушение права на исполнение в разумный срок судебного акта, предусматривающего исполнение государством требований имущественного и (или) неимущественного характера"
10. Федеральный конституционный закон от 14.12.2015 N 7-ФКЗ "О внесении изменений в Федеральный конституционный закон "О Конституционном Суде Российской Федерации", Kättesaadav: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_190427/3d0cac60971a511280cbba229d9b6329c07731f7/#dst100009
11. "Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации" 14.11.2002, N 138-ФЗ.

Kasutatud kohtupraktika

1. EIKo 28.11.1984, 8777/79, *Rasmussen v. Denmark*
2. EIKo 26.06.2001, 26390/95, *Beck vs Norra*
3. EIKo 07.05.2002, 59498/00, *Burdov vs Venemaa*.
4. EIKo 15.07.2002, 47095/99, *Kalashnikov vs Venemaa*
5. EIKo 24.07.2003, 46133/99, *Smirnova vs Venemaa*
6. EIKo 30.03.2004, 74025/01 , *Hirst vs Suurbritannia (nr 2)*
7. EIKo 19.05.2004, 70276/01, *Gusiyanski vs Venemaa*
8. EIKo 19.05.2004, 70276/01, *Gusinskiy v. Russia*
9. EIKo 08.07. 2004, 48787/99, *Ilaşcu jt vs Moldova ja Venemaa*
10. EIKo 08.02.2005, 45100/98, *Panchenko vs Venemaa*
11. EIKo 24.02.2005, 57942/00, *Khasiyev ja Akayeva vs Venemaa*
12. EIKo 26.01.2006, 77617/01, *Mikheyev vs Venemaa*
13. EIKo 02.03.2006, 11886/05, *Dolgova vs Venemaa*
14. EIKo 13.07.2006, 26853/04, *Popov vs Venemaa*
15. EIKo 03.10.2006, 543/03, *McKay vs the United Kingdom*
16. EIKo 26.10.2006, 59696/00, *Khudobin vs Venemaa*
17. EIKo 01.03.2007, 72967/01, *Belevitskiy vs Venemaa*
18. EIKo 10.05.2007, 106/02, *Benediktov vs Venemaa*
19. EIKo 15.11.2007, 57947/00, *Isayeva vs Venemaa*
20. EIKo 15.01.2009, 33509/04, *Burdov vs Venemaa (nr 2)*
21. EIKo 29.01.2009, 22107/03, *Antropov vs Venemaa*
22. EIKo 10.03.2009, 4378/02 , *Bykov vs Venemaa*
23. EIKo 12.03.2009, 15217/07, *Aleksandr Makarov vs Venemaa*
24. EIKo 23.04.2009, 32297/05, *Alaudinova vs Venemaa*
25. EIKo 28.05.2009, 2052/08, *Kokoshina vs Venemaa*
26. EIKo 17.12.2009, 20075/03, *Shilbergs vs Venemaa*
27. EIKo 22.12.2009, 4871/03, *Skorobogatykh vs Venemaa*
28. EIKo 17.05.2010, 36376/04, *Kononov vs Läti*
29. EIKo 27.05.2010, 14146/02, *Artyomov vs Venemaa*.

30. EIKo 23.09.2010, 27451/09, *Nagovitsyn ja Nalgiyev vs Venemaa*
31. EIKo 23.09.2010, 26716/09 *Fakhredinov jt vs Venemaa*
32. EIKo 07.10.2010, 30078/06, *Konstantin Markin vs Venemaa*
33. EIKo 25.11.2010, 30251/03, *Roman Karasev vs Venemaa*
34. EIKo 21.12.2010, 3242/03, *Gladkiy vs Venemaa*
35. EIKo 18.01.2011, 126/05, *Scoppola vs Itaalia (nr 3)*
36. EIKo 27.01.2011, 41833/04 , *Yevgeniy Alekseyenko vs Venemaa,*
37. EIKo 31.05.2011, 5289/04, *Khodorkovskiy v. Russia*
38. EIKo 31.05.2011, 5289/04, *Khodorkovskiy v. Russia*
39. EIKo 20.09.2011, 14902/04, *OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia*
40. EIKo 10.01.2012, 42525/07, *Ananyev jt vs Venemaa*
41. EIKo 22.03.2012, 30078/06 , *Konstantin Markin vs Venemaa*
42. EIKo 17.04.2012, 5734/08, *Ilyushkin jt vs Venemaa*
43. EIKo 17.04.2012, 16967/10, *Kalinkin jt vs Venemaa*
44. EIKo 19.10. 2012, 43370/04, *Catan jt vs Moldova ja Venemaa*
45. EIKo 04.07.2013, 11157/04, *Anchugov ja Gladkov vs Venemaa*
46. EIKO 21.10.2013, 55508/07, *Janowiec jt vs Venemaa*
47. EIKo 01.07.2014, 29920/05, *Gerasimov jt vs Venemaa*
48. EIKo 03.07.2014, 13255/07, *Gruusia vs Venemaa (I)*
49. EIKo 31.07.2014, 14902/04, *OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia*
50. EIKo 30.11.2014, 46082/99, *Klyakhin vs Venemaa*

51. 20958/14 *Ukraina vs Venemaa (I)*
52. 30538/14, *Chunosov ja Yevtushenko vs Venemaa*
53. 35949/11 *Alekseyev ja abiellumise võrdõiguslikkuse liikumine vs Venemaa*
54. 38263/08, *Gruusia vs Venemaa (II)*
55. 40792/10 *Fedotova ja Shipitko vs Venemaa*
56. 42410/15 *Ukraina vs Venemaa (IV)*
57. 43439/14 *Shaykhranzanova ja Yakovleva vs Venemaa*
58. 43800/14 *Ukraina vs Venemaa (II)*
59. 58282/12 *Alekseyev jt vs Venemaa*

60. 70856/16 *Ukraina vs Venemaa (VI)*

61. 8019/16 *Ukraina vs Venemaa (V)*

62. Judgment of 6 December 2013 No. 27-II- In the case on the review of constitutionality of the provisions of Article 11 and Items 3 and 4 of Section 4 of Article 392 of the Civil Procedure Code of the Russian Federation in connection with the request of the Presidium of Leningrad Circuit Military Court. Kättesaadav www.ksrf.ru/en/Decision/Judgments/Documents/2013%20December%206%2027-P.pdf

63. Постановление Конституционного Суда Российской Федерации по делу о проверке конституционности положений статьи 1 Федерального закона «О ратификации Конвенции о защите прав человека и основных свобод и Протоколов к ней», пунктов 1 и 2 статьи 32 Федерального закона «О международных договорах Российской Федерации», частей первой и четвертой статьи 11, пункта 4 части четвертой статьи 392 Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации, частей 1 и 4 статьи 13, пункта 4 части 3 статьи 311 Арбитражного процессуального кодекса Российской Федерации, частей 1 и 4 статьи 15, пункта 4 части 1 статьи 350 Кодекса административного судопроизводства Российской Федерации и пункта 2 части четвертой статьи 413 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации в связи с запросом группы депутатов Государственной Думы. Arvutivõrgus: doc.ksrf.ru/decision/KSRFDecision201896.pdf

64. Постановление Конституционного Суда Российской Федерации по делу о разрешении вопроса о возможности исполнения в соответствии с Конституцией Российской Федерации постановления Европейского Суда по правам человека от 4 июля 2013 года по делу «Анчугов и Гладков против России» в связи с запросом Министерства юстиции Российской Федерации; kättesaadava inglise keeles: www.ksrf.ru/en/Decision/Judgments/Documents/2016_April_19_12-P.pdf

Kasutatud muud allikad

1. J. Zorthian. Nikki Haley: Reported Killings of Gay People in Chechnya 'Cannot Be

Ignored'. Time (17.04.2017) Kättesaadav: <http://time.com/4743694/nikki-haley-chechnya-persecuting-gay-men-united-nations/>

2. Italy: country profile. Arvutivõrgus kättesaadav:
http://www.echr.coe.int/Documents/CP_Italy_ENG.pdf
3. Overview 1959-2016 ECHR. Arvutivõrgus kättesaadav:
http://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592016_ENG.pdf
4. Turkey: country profile. Arvutivõrgus kättesaadav:
http://www.echr.coe.int/Documents/CP_Turkey_ENG.pdf

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Jevgeni Belavin (25.06.1991), annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Vene Föderatsioon EIK-s: senised arengutendentsid“, mille juhendaja on dr. iur. Lauri Mälksoo.

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 02.05.2017

Jevgeni Belavin

_____ (allkiri)